
La identitat (el *self*)

PID_00269247

Margot Pujal i Llobart
Jenny Cubells Serra

Temps mínim de dedicació recomanat: 4 hores

Margot Pujal i Llombart

Doctora en Psicologia i professora titular de Psicologia Social a la UAB. Investigadora en Psicologia Social i Estudis de Gènere mitjançant mètodes qualitius. Directora del Grup de Recerca Des-Subjectant.GESPGI de la UAB i del IIEEG i de la Unitat Psicogènere de la UAB.

Jenny Cubells Serra

Doctora en Psicologia Social i professora agregada a la Universitat Autònoma de Barcelona. Fa recerca sobre gènere i criminologia emprant mètodes qualitius i mètodes performatius. S'interessa especialment per les dones en situació de violència, dones empresonades, les relacions sexoafectives i el teatre de les oprimides.

L'encàrrec i la creació d'aquest recurs d'aprenentatge UOC han estat coordinats pel professor: Josep Vivas Elias (2019)

Primera edició: setembre 2019
© Margot Pujal i Llombart, Jenny Cubells Serra
Tots els drets reservats
© d'aquesta edició, FUOC, 2019
Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona
Realització editorial: FUOC

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars dels drets.

Índex

Introducció	5
Objectius	10
1. Identitat personal i identitat social	13
1.1. La identitat cosificada i la perspectiva biològica	14
1.2. La identitat 'emascarada' segons la psicoanàlisi	17
2. L'experiència de la identitat: qui soc jo?	21
2.1. La dimensió fenomenològica de la identitat	21
2.2. L'agència	22
2.3. Narrativa de si mateix	22
2.4. Identitat singular i identitat múltiple	24
2.5. Diversitat cultural	25
3. Identitat i categories socials	27
3.1. Processos de categorització, comparació i diferenciació social ...	27
3.2. Prejudicis i discriminació	32
4. La presentació del jo i la gestió d'impressions	35
4.1. L'estructuració social de l'experiència d'identitat	35
4.2. Gestió d'impressions i presentació del jo	38
5. Identitat i interacció simbòlica	40
5.1. Els actors socials: la negociació del significat de la situació com a font d'identitat	40
5.2. La construcció sociohistòrica de la identitat	41
6. Teoria <i>queer</i>	44
7. Interseccionalitat	47
Resum	49
Bibliografia	51

Introducció

En aquest mòdul coneixerem les principals teories sobre la identitat, seguint un continuïum que va des de la psicologia social més individualista (psicologia social psicològica, PSP) fins a les orientacions més socials (psicologia social sociològica, PSS). La PSP considera que és possible separar i donar explicacions diferenciades dels fenòmens socials i dels psicològics, i creu que entre ambdós hi ha una relació d'exterioritat, és a dir, de mera influència recíproca. Aquesta perspectiva s'acosta al seu objecte d'estudi mitjançant els mètodes desenvolupats pel positivisme i tracta de trobar lleis generals que regulin i expliquin com són les relacions entre allò psicològic i allò social. En canvi, la PSS considera que el que és psicològic i el que és social són indissociables, de manera que no és possible establir la frontera d'on comença l'un i acaba l'altre.

Per entendre aquest concepte, ens pot ser útil la metàfora del teixit: allò social i allò psicològic serien els fils, però ambdós conformen un nou material de característiques diferents, el teixit.

Per tant, des d'aquest posicionament, la relació entre els processos psicològics i els socials és d'interioritat i la manera d'acostar-nos-hi i comprendre aquesta relació és mitjançant els mètodes interpretatius que ens permeten centrar-nos en la dimensió simbòlica de la realitat. Un corrent que deriva de la PSS i que s'ha anomenat **construccionisme social** defensa que la realitat és una construcció social, és a dir, que allò que considerem real ho és perquè ho hem assumit d'una manera col·lectiva. Per aquesta raó, el que cal estudiar són les interpretacions que les persones fem de la realitat, per exemple de qui som i com funcionem les persones.

Tot i que ningú no dubta de la influència dels fenòmens socials sobre la configuració psicològica de les persones, no hi ha consens sobre el grau i la manera en què aquesta influència es dona. Per a alguns investigadors/es ubicats en una PSP, aquesta possibilitat de separar ambdós aspectes i mesurar-los és una mostra del fet que existeixen dos aspectes ben diferents: la realitat psicològica i la realitat social. Per a qui defensa aquesta idea sembla clar que la realitat psicològica és la matèria primera i que la realitat social influeix sobre ella.

Per a explicar aquesta relació fan servir la metàfora de la plastilina: la plastilina seria allò psicològic i allò social seria el que la modela.

Tanmateix, cal reflexionar sobre si és correcte considerar que la realitat social es limita a influenciar la realitat psicològica o a impactar-hi. La importància creixent que s'ha donat al llenguatge en el desenvolupament de la persona a partir de la PSS i de les psicologies socials construccionistes que se'n deriven ha contribuït a difuminar la separació entre allò psicològic i allò social. Podem afirmar que mitjançant el llenguatge el que és social intervé en la configuració i el desenvolupament dels processos psicològics (no podem pensar, aprendre

ni imaginar sense el llenguatge) i que el llenguatge l'adquirim i el desenvolupem en contacte amb els altres. El llenguatge és dins (psique) i fora (relacions socials) al mateix temps. Per tant, psique i societat no són realitats independents amb relacions d'influència recíproca, sinó que ambdues constitueixen un tot inextricablement entrelaçat. La perspectiva que contempla una relació dialèctica i indissociable entre psique i societat, és la que s'anomena perspectiva psicosocial.

Aquest mòdul està escrit des de la perspectiva psicosocial i les seves derivades construccionistes, i veurem com el concepte d'identitat s'allunya del de personalitat, que s'ha construït com quelcom fix i molt arrelat a l'herència biològica. En contraposició, la identitat es presenta com a múltiple i situada en tant que emergent de les relacions socials que establim al llarg de la nostra vida i en contextos diferents. Entenem que la identitat és situada en la mesura que acceptem el caràcter històric de la identitat social, emfasitzant els canvis que s'esdevenen a la societat en diferents períodes històrics. D'aquesta manera, entenem que no podem considerar els processos psicosocials estables, universals i immutables, fruit d'una naturalesa humana que transcendiria els determinants culturals.

Per exemple, penseu que és el mateix ser dona al segle XXI a Europa que ser-ho dos segles abans?

La noció d'identitat que es proposa en aquest mòdul té les seves condicions de possibilitat en dos clàssics desenvolupaments intel·lectuals en camp de la psicologia social.

Ens referirem, en primer lloc, a la crítica que molts autors han desenvolupat tant contra la versió sociològica de la identitat com contra la psicològica. La primera perspectiva és rebutjada perquè entén l'individu com una sort de màquina social, completament determinada per l'estructura i l'aprenentatge social que realitza de la mateixa. Entre les seves múltiples mancances hi hauria la de no aclarir els processos d'innovació, creació i interpretació nova del social. Les persones apareixen com a ens sobredeterminats pels contextos socials.

Entre les definicions d'identitat que pertanyen a la perspectiva més individualista, les més famoses són la que ofereix la psicoanàlisi tradicional, donat que les orientacions contemporànies adopten perspectives més relacionals; i sobretot les que se centren en l'estudi de les bases biològiques del comportament. La noció d'identitat que empra la psicoanàlisi es recolza en la consideració que existeix una estructura inconscient, i les principals crítiques que ha rebut estan en la línia de rebutjar que existeixi una arquitectura psíquica, més o menys invariant, que sigui semblant per a tots els individus i superi tota frontera, ja sigui cultural o simbòlica. La concepció biologicista gaudeix de gran prestigi social, ja que està considerada com la més científica. Els seus mètodes de treball són els que utilitzen les ciències naturals. Aquesta perspectiva té dos grans problemes: un d'índole teòrica; defuig àmpliament el fet que la naturalesa simbòlica del llenguatge amb el que interpretem el jo i la cultura en què

Definicions psicologitzants d'identitat

Entre les definicions d'identitat que pertanyen a la perspectiva més individualista, les més famoses són la que ofereix la psicoanàlisi tradicional, donat que les orientacions contemporànies adopten perspectives més relacionals; i sobretot les que se centren en l'estudi de les bases biològiques del comportament.

es forma confereixen a la identitat un conjunt de significats que van més enllà del que seria un nucli natural de definició del comportament de la persona, és a dir, oblida el paper que posseeixen els significats en nostres representació del jo. A més, no considera que aquests són contingents socialment i culturalment. I el segon, el més important, d'índole ètica; les teories biològiques sobre el comportament poden instrumentalitzar-se fàcilment i conduir a propostes de segregacionisme, diferències racials, xenofòbia i legitimar comportaments de discriminació i violència social contra les persones considerades inferiors. Interpretar la causa del nostre comportament com el resultat d'una determinació natural, que prové del substrat biològic, pot legitimar la marginació i la destrucció dels considerats pels grups de poder com a amenaçadors o poc adequats al cànon biològic.

El segon desenvolupament intel·lectual, ja clàssic en la disciplina, i que possibilita l'aparició de definicions d'identitat pròpies a la psicologia social és la denominada teoria de la categorització-identitat-comparació social d'Henri Tajfel que s'inclou en la perspectiva psicosocial.

Aquesta teoria recull els resultats d'un conjunt de treballs revolucionaris en el seu moment. La seva novetat va residir en el nivell que proposaven per localitzar les explicacions de la psicologia social. Tajfel va rebutjar els punts de vista habituals de la disciplina que ubicaven les explicacions dels processos psicosocials en l'individu. Per exemple, va criticar les formulacions del prejudici que veien en aquest una expressió d'un malestar personal o una inadaptació individual. Per a l'autor, els prejudicis expressen propietats estructurals d'una societat, les quals serveixen per crear categories en virtut de les quals les persones classifiquen i avaluen la realitat social del seu entorn immediat. La conducta individual opera responent a certes línies que només indirectament estan determinades per la psicologia de l'individu. Tajfel afirma que no pot haver psicologia social individual microscòpica sense especificar el marc social i cultural en el qual ocorre.

De forma abreujada, la línia argumental de les propostes de Tajfel seria la següent:

a) Les persones utilitzen categories per ordenar, simplificar i comprendre la realitat social. El material amb què s'elaboren aquestes categories està determinat per processos socials a gran escala. En l'ús de tals categories les pròpies persones s'adscriuen a si mateixes i adscriuen els altres a certs grups particulars que guarden relació amb el sexe, la raça, la classe social, etc. Dues d'aquestes categories són fonamentals: «el nosaltres» (fa referència als integrants del meu grup) i «l'ells» (fa referència als integrants d'altres grups).

Un altre punt de vista

Tajfel va aportar una nova manera d'entendre els processos psicosocials. Aquests van deixar de localitzar-se en l'individu i van passar a dependre de propietats estructurals de la societat.

b) El sentit d'identitat social està determinat per la seva pertinença a diferents grups. La identitat constitueix la part de l'autoconcepte que està lligada al coneixement que tenim de pertànyer a certs grups socials i a la significació emocional i avaluativa resultant.

c) Les persones s'estimen més tenir un autoconcepte positiu en comptes de negatiu, i, com que bona part d'aquest autoconcepte es desenvolupa per mitjà de la pertinença a diferents grups, és lògic que vulguin pertànyer a grups socialment valorats. Com el criteri de valor no és absolut, sinó relatiu, els individus estableixen comparacions amb altres grups. Aquesta idea ja havia estat plantejada per la teoria de la comparació social desenvolupada prèviament per Festinger (1954).

d) El resultat de les comparacions és crucial; dona lloc a biaixos que permeten diferenciar de forma favorable a l'endogrup dels exogrups. L'ús de la discriminació dels exogrups contribueix a la construcció d'una identitat social positiva i amb això els subjectes incrementen la seva autoestima.

e) Però què ocorre si la comparació amb l'exogrup resulta negativa, això és, quan els membres del grup constaten la seva inferioritat en relació amb algun aspecte? En aquest cas els grups desfavorits fan ús d'un conjunt d'estratègies (mobilitat, creativitat i mobilització social) per millorar la seva identitat.

Els resultats dels treballs d'H. Tajfel, és a dir, el fet que es genera una percepció dicotòmica de grups i que hi ha prejudici perceptiu i comportamental a favor del propi grup, són una constatació de l'arrelament social de les persones i de que no es pot entendre adequadament el seu ésser i la seva tasca sense referir-ho a les forces i marcs socials que el determinen històricament. No és possible, doncs, pensar que els interessos del grup social siguin aliens o extrínsecs a la persona: entren a formar part d'ella, condicionant i orientant el seu conèixer, el seu sentir i el seu procedir.

Però les propostes d'aquest autor ofereixen una altra constatació. Mostren que l'existència dels estereotips és una conseqüència directa dels processos de categorització social i que els prejudicis apareixen com a corol·lari d'aquesta percepció estereotipada de la realitat. Categorització, estereotips i prejudicis són tres nocions estretament lligades.

Els estereotips són categoritzacions grupals, generalment de caràcter negatiu. Per a la psicoanàlisi eren mecanismes de defensa, per a altres orientacions reflectien la cultura i els problemes propis de la societat en què apareixen. Per al model de la categorització no són més que meres categoritzacions grupals que

Nocions interrelacionades

Categorització, estereotips i prejudicis són tres nocions estretament lligades

orienten la percepció de les persones, la determinen i marquen el curs de la seva acció, amb el que freqüentment tendeixen a produir la confirmació del que estableixen com a característic d'un grup.

Per a la psicologia social i/o perspectiva psicosocial, la categorització va constituir un primer pas per a entendre la dimensió social que opera en la constitució de la identitat. Però no responia tots els interrogants. Era necessari, encara, analitzar com s'estructura socialment l'experiència de la identitat i quin paper juga el significat i el simbòlic en tal estructuració. Com s'indica al mòdul, apareixen treballs que troben en la noció de rol (model organitzat de comportaments que es desprèn de la posició determinada que ocupa la persona dins d'un conjunt interaccional) i la possibilitat de la seva interiorització un camí per a entendre com l'estructura social i l'estatus intervenen en la configuració de la identitat. I molts estudis recorren a teories com l'interaccionisme simbòlic, el construccionisme social, la teoria *queer* o autors com G. H. Mead, per a descriure la identitat com l'efecte d'un joc complex d'interaccions simbòliques i de significat que es posa en marxa cada vegada que interaccionem amb els altres.

La categorització

En la psicologia social, la categorització va constituir un primer pas per a entendre com la dimensió social opera sobre i constituint el psicològic.

Com haureu observat, la psicologia social no pot definir la identitat al marge d'elements com el context social, el marc històric, l'estructuració social concreta d'una societat determinada i el significat o la dimensió simbòlica que s'hi genera.

El fet que la psicologia social no pugui definir la identitat deslligada d'un marc sociohistòric determinat ens porta al concepte de *self* entès per Harré (1985) com una teoria cultural de creences sobre el que és ser una persona. És a dir, cada cultura i cada moment sociohistòric produeixen un *self* particular. La definició del que entenem per ser persona té moltes conseqüències sobre les identitats de les persones perquè dona lloc a l'aparició de determinades pràctiques socials. En l'àmbit de la criminologia, la concepció que tenim de la persona té implicacions directes en les formes d'intervenció en la criminalitat.

Per exemple, durant els anys seixanta i setanta, als Estats Units es van desenvolupar estudis que consideraven que la violència era una qüestió biològica. Avery A. Sandberg va descobrir la síndrome XYY, una trisomia sexual que diversos estudis van relacionar amb el comportament violent en trobar aquesta anomalia en homes que estaven empresonats. Tanmateix, un estudi publicat per investigadors alemanys a la revista *American Journal of Medical Genetics* només va trobar el dubtós **cromosoma criminal** en l'1,8% dels agressors sexuals que van examinar enfront del 0,01% en la població general. Aquest estudi afirmava que els factors genètics només són importants quan concorren amb altres factors ambientals. Un altre exemple de la relació entre les explicacions de les causes del comportament desviat i/o delictiu i la intervenció el trobem en la suposada identificació de desajustos hormonals com a causa de les violacions.

D'aquesta idea, no provada, en deriven propostes molt polèmiques d'intervenció contra la delinqüència, com ara la castració química. Com veieu, els resultats se situen en el debat sobre la relació entre la psique i la societat que esmentàvem en la presentació d'aquest mòdul.

Objectius

Per mitjà d'aquest mòdul, us oferirem, de manera breu, les diferents perspectives teòriques existents per a la conceptualització de la identitat individual i social, sota el prisma de la influència recíproca que la societat i l'individu s'exerceixen mútuament, l'anomenada perspectiva psicosocial, i valorant també les implicacions ideològiques de les diferents alternatives.

Així, doncs, els objectius bàsics del mòdul didàctic són els següents:

- 1.** Reconèixer la diferència entre una explicació de la identitat de naturalesa individualista, una de social i una de psicosocial.
- 2.** Prendre consciència de la importància del llenguatge i la narració de si mateix/a, i també de la cultura i el context social per a la construcció de la identitat.
- 3.** Entendre els efectes xenòfobs que es desprenen de la teoria biologicista.
- 4.** Saber establir les diferències conceptuals entre les explicacions més individualistes de la identitat (la biologicista i la psicoanalítica).
- 5.** Analitzar les implicacions de l'ús de categories socials per a la construcció de la identitat social i per a la formació d'estereotips i de comportaments de discriminació cap als individus que pertanyen a categories diferents.
- 6.** Ser capaços d'extrapolar el funcionament de les categories socials en la temàtica específica del gènere sexual.
- 7.** Reconèixer la importància de les concepcions de rol i estatus per a entendre la influència que l'estructura social exerceix en la configuració de la identitat de les persones.
- 8.** Entendre la idea de representació d'un rol i la idea de gestió d'impressions envers els altres.
- 9.** Ser capaços de conceptualitzar la identitat com el producte que sorgeix de la interacció simbòlica.
- 10.** Prendre consciència de la dimensió sociohistòrica de les identitats.

En cas que vulgueu aprofundir, amb les lectures recomanades, la temàtica que presenta el mòdul, podeu continuar amb el següent objectiu:

- Identificar l'impacte i els usos, en la nostra societat, dels diferents tipus d'explicació de la identitat exposats, centrant-vos en els efectes que tenen en la gent en termes de poder i discriminació social.

1. Identitat personal i identitat social

La separació entre la identitat personal i la identitat social és un valor social fortament arrelat en la cultura d'Occident, del qual la **tradició científica** ha participat de forma majoritària, i **també la psicologia**.

Tanmateix, la psicologia social i la perspectiva psicosocial que plantejem aquí té com a empresa primera dissoldre aquesta falsa separació entre allò individual i allò social per a recuperar la seva relació intrínseca en allò que anomenem psicosocial. Des d'aquesta perspectiva, es considera que, atesa la gran quantitat de processos d'influència social en el jo que s'han posat de manifest, d'una banda, i atesa, de l'altra, la impossibilitat de conèixer la identitat més enllà de la seva intermediació lingüística, voler trobar en la identitat un romanent natural, diferent d'allò social, esdevé un propòsit impossible pel que fa a les possibilitats i limitacions dels investigadors.

El **llenguatge** és un vehicle de transmissió de formes culturals i històriques i actua com a tal, la qual cosa implica que l'investigador/a que estudia la identitat projecta, amb les paraules i expressions que utilitza, una forma concreta d'entendre-la i una idea particular del jo, per tant no hi ha cap manera d'estudiar-la més enllà dels valors socials i ideològics que l'envolten.

Així, la **identitat social** i la **identitat individual** no són realitats separables, sinó que es constitueixen mútuament; i ho fan per mitjà d'allò social, cultural i ideològic que és inherent al llenguatge que fem servir quan narrem qualsevol aspecte relacionat amb el jo. Per exemple, només fa un parell de dècades que podem sentir-nos «estressats», en el sentit que abans no existia ni la paraula ni l'estat psicològic de l'estrès, pel fet que el ritme de vida no era tan accelerat com ara i no es necessitava una paraula per a interpretar i legitimar els efectes específics que aquesta forma de vida contemporània produeix en les persones.

En aquest sentit, el *self* / la identitat no és una cosa fixa i immutable, amb propietats que puguin transcendir els contextos culturals, geogràfics i temporals (com plantejaran les perspectives biologicistes). No pot separar-se de la societat i de les circumstàncies on està definida, perquè aquestes són la condició que en fa possible la definició i l'ús social. La idea d'homosexual només té sentit en una societat on hi hagi una clara separació entre masculí i femení, i un projecte polític basat en la família nuclear, i té la funció de mantenir aquestes dues institucions socials. La forma com entenem la identitat, doncs, depèn directament de la societat, la història i els grups que han participat en la seva interpretació i narració.

Però abans d'exposar la perspectiva més psicosocial de la identitat, hem de referir-nos a dues perspectives àmpliament conegudes en psicologia i que han tingut força importància malgrat haver participat de la separació entre allò individual i allò social, i haver-se decantat cap a l'individual.

Es tracta, d'una banda, de la perspectiva **biologicista**, centrada en l'estudi de les bases biològiques del comportament, i que pretén traslladar els principis de l'evolució natural a l'estudi de la identitat per a esbrinar-ne la dimensió hereditària i genètica. I de l'altra, parlarem de la perspectiva de la **psicoanàlisi**, elaborada per Sigmund Freud, i que està centrada en l'estudi de l'inconscient i de l'impacte que les relacions afectives han anat deixant, al llarg de la nostra infantesa, en la forma com sentim i actuem en l'edat adulta.

1.1. La identitat cosificada i la perspectiva biològica

Certament, el nostre cos/biologia té una funció molt important, tant en la relació amb nosaltres mateixos/es com en la relació amb els altres. És una condició gairebé imprescindible en qualsevol tipus de relació. La presència física o la coneixença dels trets físics d'una persona (aparença, veu, moviments, etc.) tenen una incidència directa en la relació que mantenim amb ella i la forma com la percebem. També és per mitjà de l'experiència pròpia del nostre cos que podem saber que ens passa alguna cosa i interpretar en quin estat ens trobem: nerviosos, cansats, deprimits, etc.

Però l'experiència del cos està també estretament lligada al desenvolupament de la consciència d'aquest, la qual és fruit de l'aprenentatge de la interpretació del que sentim en diferents estats psicològics. També prenem consciència del cos a partir de la seva efectivitat en les accions i els moviments que duu a terme. Finalment, és la forma com les altres persones reaccionen a aquest i la forma com el miren el que l'acaba constituint i donant-li forma.

Per tant, hem de tenir present que qualsevol vivència i experiència psicològica associada a la identitat tindrà un correlat **biològic** en el cos (hormonal, bioquímic, cerebral, etc.), al mateix temps que en té un de **social** i un de **contextual**. Per a adonar-se de la importància de l'organisme en l'experiència i percepció que tenim del jo, només cal que ens beguem uns quants whiskies i valorem els canvis en la percepció del si mateix.

Hi ha dues grans teories força conegudes que han estudiat les bases biològiques del comportament. La d'Eysenck i la sociobiologia de Wilson. **Eysenck**, en les seves investigacions en relació amb la personalitat, va dedicar-se a analitzar estadísticament la forma com s'agrupen els diferents trets de personalitat. I va concloure d'aquests estudis que hi ha dues dimensions centrals que estructuraven la personalitat de l'individu, la del contínuum **extraversió-introversió** i la de l'emocionalitat a través del contínuum **neurosi-estabilitat**.

A. *Extravertit*

Ets sociable, t'agraden les festes, tens molts amics, necessites tenir gent amb qui parlar i no t'agrada gaire llegir o estudiar sol. Desitges vehementment emoció, aprofites les oportunitats, sovint t'arrisques, actues a cop calent i generalment ets un individu impulsiu. Ets afeccionat a les innocentades, tens sempre una contesta a punt i generalment t'agrada riure i estar alegre. T'estimes més moure't i fer coses, tendeixes a ser agressiu i surts de polleguera aviat. En general no guardes els sentiments sota un control estricte i no ets pas sempre una persona de fiar.

B. *Introvertit*

Ets un tipus de persona silenciosa i retreta, introspectiva, més afeccionada als llibres que no pas a la gent; ets reservat i distant si no és amb els amics íntims. Tendeixes a planificar per endavant, a pensar abans d'actuar, i desconfies de l'impuls del moment. No t'agrada l'emoció, et prens les coses de cada dia amb la seriositat que cal i t'agrada viure ordenadament. Guardes els sentiments sota un control estricte, rarament actues agressivament i no surts de polleguera fàcilment. Ets de fiar, un xic pessimista i dones molt de valor a les normes ètiques.

Personalitat extravertida i personalitat introvertida segons H. Eysenck

El model de la identitat d'Eysenck es considera jeràrquic, en el sentit que entén que aquestes dues dimensions són la base de l'estructura general de la personalitat i també de la seva continuïtat al llarg del temps. Però, de què depèn aquest centre àlgid de la personalitat al voltant del qual s'estructura? Eysenck assenyala que l'emocionalitat i l'extraversió tenen una base biològica en el nivell d'arousal o d'activació de la persona i en el funcionament del sistema nerviós autònom individual.

D'acord amb ell, les característiques de personalitat desenvolupades per cadascú de nosaltres provenen, majoritàriament, de les disposicions innates marcades per la **biologia**. Així, els aprenentatges que fem a partir de les experiències i situacions amb què ens trobem quotidianament es consideren modelats per la biologia.

Tanmateix, del fet d'observar un correlat fisiològic que acompanya el comportament d'una persona, no se'n desprèn directament que aquest en sigui la causa, ja que també ho podríem plantejar a l'inrevés. Per exemple, que és la voluntat d'agredir algú, com a resposta a com aquest actua envers nosaltres, el que provoca un elevat nivell d'activació general, i no pas que és aquesta acti-

vació de l'arousal la causant de l'impuls violent. Així doncs, un cop tenim les dades que buscàvem, cal interpretar-les des d'un model teòric que hem hagut de decidir prèviament.

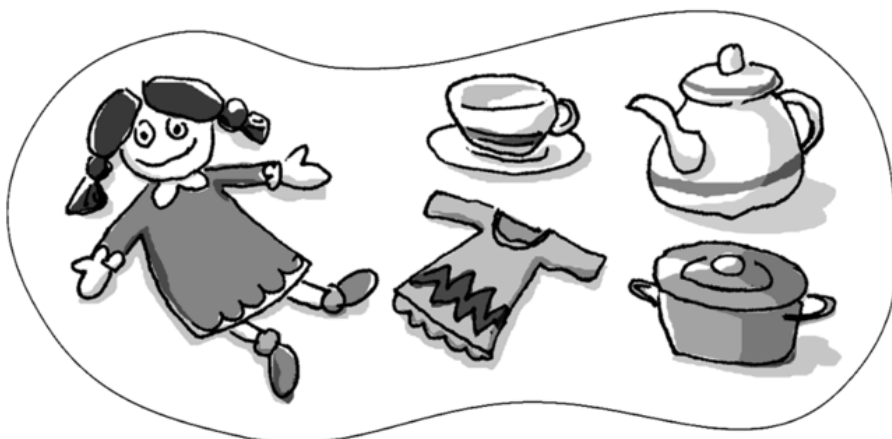
La **sociobiologia**, per la seva banda, també considera que molts aspectes de la personalitat depenen de condicions innates, però ho planteja de forma diferent. Se centra en l'anàlisi del comportament social dels humans com si es tractés d'una espècie diferent que va canviant a mesura que s'adapta al medi, per tant, se centra en l'estudi de la base biològica que tenen els grups per a **adaptar-se al medi**, i no pas en les diferències individuals.

Però quin és el sentit i la finalitat d'aquestes teories biologicistes de la personalitat? La perspectiva teòrica de la qual parteixen i la metodologia que utilitzen són apropiades per a l'estudi del jo?

Des de l'orientació de la psicologia social que exposem aquí sembla bastant evident que no. D'una banda, aquesta perspectiva no té gens en compte el fet que la naturalesa simbòlica del llenguatge amb el qual interpretem el jo, i la cultura en la qual es conforma aquest li atribueixen un conjunt de significats particulars que van més enllà del jo natural. En aquest sentit, la biologia del comportament no és la dimensió més adequada per a entendre i explicar la identitat, ja que aquesta està bàsicament organitzada per mitjà de significats que socialment i culturalment s'estableixen, però que són variables i contingents en les diferents cultures i els diferents grups. Per exemple, del fet de ser seropositiu i estar infectat pel virus de la sida (dada biològica), no es desprenen directament les connotacions d'immoralitat, irresponsabilitat, etc. que la nostra societat atribueix a aquestes persones, per raons ideològiques i de control social, ni les pors que aquesta interpretació genera.

I per acabar aquest punt, cal tenir molt present que la perspectiva biologicista, amb molt de prestigi social pel fet de ser considerada la més científica (ja que ha fet ús del mateix mètode de les ciències naturals) ha estat també la més instrumentalitzada pels règims polítics racistes i autoritaris (nazisme, segregacionisme, etc.) per tal de legitimar els comportaments de discriminació i violència social contra les persones considerades inferiors.

Cal anar molt en compte amb les explicacions biologicistes de la identitat, perquè les característiques d'aquesta perspectiva la fan molt útil quan es pretén discriminar els grups sense poder o buscar un boc emissari a qui responsabilitzar dels problemes. La **cosificació de la identitat**, és a dir, el fet d'interpretar que la causa del nostre comportament és natural i està en la biologia, pot portar a legitimar la marginació i la destrucció d'aquells el comportament dels quals és considerat, pels grups amb poder, poc convenient i amenaçador. En contraposició a aquesta mena d'explicacions innatistes del jo, podem proporcionar una explicació en termes d'aprenentatge social.

Masculí i femení no són una dada de naixement, sinó un aprenentatge cultural.

1.2. La identitat 'emascarada' segons la psicoanàlisi

Sigmund Freud és l'inspirador de la tradició psicoanalítica, de la qual s'ha derivat també una teoria de la personalitat i un mètode terapèutic, però aquí només ens centrarem en el seu vessant de teoria dirigida a la comprensió del jo. El corrent psicoanalític es refereix a la noció de personalitat i no d'identitat, ja que aquest darrer concepte és força recent. Però ambdós termes fan referència a la forma com sentim i actuem, per tant hi ha un canvi de paraula i d'explicació però no de centre d'atenció.

Freud, amb la seva teoria psicoanalítica, és el primer a considerar dues qüestions bàsiques per a entendre la personalitat: a) la història individual se centra i es configura a partir dels processos emocionals i b) la personalitat és produïda per una dissociació i una desconexió entre el que ens passa i el que pensem, entre la motivació i la consciència.

Per a Freud és central el postulat segons el qual el passat de la persona (sobretot les primeres relacions afectives) incideix, de forma decisiva, en l'estructuració de la seva identitat actual. La personalitat, doncs, no és considerada innata sinó construïda mitjançant les experiències personals que hem tingut a través de les interaccions socials més significatives. Però, segons Freud, la influència en l'edat adulta de les experiències emocionals que hem tingut durant la infantesa molt sovint passa desapercebuda, les persones no en són conscients i poden **donar un significat al que fan, o al que els passa, molt diferent i molt allunyat del que té realment.**

Així doncs, la psicoanàlisi es proposa d'estudiar com el passat (la història emocional a partir de les relacions) de la persona afecta el present, la qual cosa implica considerar la identitat com a quelcom dinàmic i no com una entitat fixa ni tampoc conscient, contràriament al que plantejàvem en la perspectiva biologicista.

En la teoria clàssica de Freud hi ha la idea bàsica segons la qual la forma com la història va configurant la personalitat depèn en gran mesura de l'experiència relacional pel que fa a dues pulsions bàsiques, l'**eros** i el **thánatos** (la primera referida al plaer i al principi de vida, i l'altra, al dolor o al principi de mort) que són al centre de l'univers motivacional de la persona, en sigui aquesta conscient o no. La definició que va fer Freud d'aquestes pulsions bàsiques és la següent: forces internes, fortament arrelades en la biologia però que no es corresponen amb la idea d'instint, que ens condueixen cap a la relació amb els altres i amb les coses i idees del món extern. L'origen o la font de l'*energia pulsional*, en el cas de l'**eros**, eren determinades zones erògenes. A partir d'aquesta consideració de la pulsio, Freud proposa un **model de desenvolupament psicosexual** de la personalitat amb quatre fases que cal superar, per tal de defugir l'ansietat i els conflictes mentals en l'edat adulta, les quals, a excepció de la primera, estan centrades en les zones erògenes: la fase latent, la fase bucal, l'anal i la fàl·lica. La fixació o impossibilitat de superar alguna d'aquestes fases de desenvolupament psicosexual pot tenir una incidència important en la vida adulta, fent recurrents els sentiments i les emocions viscudes en la infantesa en relació amb la fase no superada.

Així, la identitat pot configurar-se per mitjà d'una dinàmica mental conflictiva i amb estratègies de defensa psicològica (negació, sublimació, racionalització etc.) desenvolupades per a combatre l'ansietat que els conflictes psicològics

comporten. Per exemple, Adorno va explicar alguns prejudicis racistes com a promoguts per alguna mena de mecanisme de defensa, que actuava per a negar experiències que s'havien tingut durant la infantesa.

De tot el que hem dit fins ara, se'n desprenen diverses implicacions de la teoria psicoanalítica per a la noció d'identitat:

a) Gran part de la nostra forma de ser i actuar reflecteix motivacions i conflictes inconscients, a la qual cosa la nostra consciència respon fent racionalitzacions i explicacions enganyoses.

b) Molts dels aspectes de la identitat són forjats en la nostra infantesa amb les experiències emocionals que vam tenir.

c) La identitat d'una persona no correspon necessàriament a una unitat coherent en si mateixa. Encara que el jo integri els diferents aspectes de la personalitat, aquests poden portar-nos a actuar i sentir de forma conflictiva i, per tant, produir un grau important d'ansietat.

E. Munch: *El crit*

Podem considerar que aquesta perspectiva és més o menys adequada que les altres per a l'estudi de la identitat? Evidentment, la valoració que en fem no pot ser global. Com qualsevol de les perspectives posa en joc diferents formes de significar el funcionament del jo que poden ser contraargumentades. Tanmateix, aquesta teoria ha aportat alguns aspectes que s'han mostrat força útils per a les aproximacions actuals al concepte d'identitat.

Lectures complementàries

Com que la informació que podem donar aquí sobre la psicoanàlisi és molt simplificada, proposem dues obres per a aquells que vulguin aprofundir aquesta perspectiva:

Theodor Adorno (1965). *La personalidad autoritaria*. Buenos Aires: Proyección.

I l'altra, que engloba l'evolució que la teoria de Freud ha tingut fins als anys 80:

Jorge Tizón García (1982). *Apuntes para una psicología basada en la relación*. Barcelona: Hora.

D'una banda, s'ha criticat el fet que la teoria de Freud pot implicar una concepció determinista de la personalitat, en el sentit que aquesta es considera **encotillada per una sèrie de pulsions innates** (aquesta part és la més criticable des de la psicologia social). Però, de l'altra, és sabut que a partir dels plantejaments clàssics de Freud s'ha elaborat tot un conjunt d'aproximacions innovadores que recullen l'orientació psicoanalítica, com és el cas de determinades lectures marxistes de la psicoanàlisi, que resulten força suggeridores en el sentit que reelaboren i completen concepcions en què la psicoanàlisi havia posat un fort èmfasi.

És el cas, per exemple, de la importància i la utilitat de considerar i redefinir la història personal integrant-la en una història social, i també la reconceptualització de l'inconscient per tal d'entendre'l com el romanent col·lectiu que influeix en el comportament individual, però del qual no es té plena consciència. D'aquesta forma, l'inconscient esdevé quelcom social i compartit, i per tant susceptible d'elaborar-se en la consciència a partir del coneixement de les relacions socials i de dominació que, al llarg del temps, es van inscrivint en el cos i en la psicologia de les persones particulars.

I per acabar aquesta breu i simplificada visió de la perspectiva psicoanalítica, només cal dir que aquesta perspectiva, a diferència de la biologicista, ha estat la més marginada i desconsiderada injustament dintre del món acadèmic i científic, pel fet que ha fet ús d'un mètode propi, el de la interpretació i la introspecció, i no s'ha conformat a la metodologia de les ciències naturals, que ha estat l'única reconeguda científicament durant molt de temps. Per tant, ha estat una teoria utilitzada de forma minoritària, i sobretot considerada en el seu vessant clínic i terapèutic i no pas com una teoria de la personalitat i del fet social.

2. L'experiència de la identitat: qui soc jo?

2.1. La dimensió fenomenològica de la identitat

Tanmateix, l'experiència de la identitat no hi és des de sempre, sinó que està estretament lligada a allò que anomenen consciència, a la **consciència que tenim del món que ens envolta i de nosaltres com a formant-ne part**. Més concretament, per a experimentar-nos com a jo necessitem pensar com ens sentim, quines coses ens passen i com ens les expliquem, etc. En aquest sentit, fins que no formulem per mitjà del llenguatge a una altra persona o bé a dintre nostre com ens sentim en un moment determinat i per què, no tenim una experiència directa de la identitat. La consciència (mes enllà de l'innat i de l'inconscient) és una condició necessària per a conèixer qui som.

És el cas, per exemple, de quan **pensem** que estem enfadats perquè hem anat a comprar i no hem portat tot el que ens feia falta, o bé si ens sentim deprimits perquè pensem que a la feina les coses no ens surten com les planifiquem, etc.

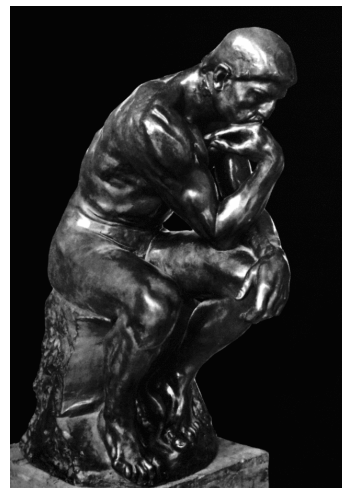
Així, doncs, la **perspectiva fenomenològica fa referència a l'experiència subjectiva que tenim del jo mitjançant la consciència**. Però la psicologia durant molt de temps es va centrar en l'estudi exclusiu dels comportaments, deixant de banda els pensaments que acompanyaven aquests comportaments, pel fet que els considerava massa complicats. Per tant, aquesta perspectiva va ser durant molt de temps proscriu i és des de fa dues dècades que s'ha recuperat.

Consciència del jo

La nostra identitat, més que cap altra cosa, està conformada per la forma en què pensem: «El procés d'autoconformació de nosaltres mateixos depèn de les creences que tenim sobre com som: de les històries que expliquem sobre nosaltres. Expliquem als altres el que ells esperen de nosaltres, o bé altres coses, enviant-los senyals encaminats a accions o estils concrets.

Les històries poden ser molt variades. Si busquem una feina, explicarem com som de competents i la capacitat que tenim per a treballar, i també la gran dedicació que hem posat a formar-nos professionalment, més que cap altra cosa. Però també ens expliquem històries a nosaltres mateixos. Som la nostra història privada. La qual s'estén fins allà on ens és possible recordar. I hi pensem com si fos la nostra veritat, de la qual altres històries només poden desviar-se'n un xic».

Extret de J. Glover (1988). *I: The Philosophy and Psychology of Personal Identity* (p. 139). Harmondsworth: Penguin.

El pensador de Rodin

2.2. L'agència

L'experiència subjectiva del jo, d'altra banda, està estretament associada a la **consciència d'agència** –de pensar que com a persona particular tinc el poder de produir efectes en mi i en els altres, com per exemple, quan em proposo de convèncer-me de deixar de fumar o quan faig el projecte d'enamorar algú.

Associat amb la noció d'agència, hi ha el sentiment que som éssers lliures que podem escollir, i que és perquè volem que fem el que fem. De fet, les lleis assumeixen, de forma general, que som els únics responsables i els agents de les nostres accions, i això probablement coincideix amb el que força persones pensen d'elles mateixes i dels altres. Certament, a part de les necessitats primàries (menjar, dormir i beure) i les limitacions dels diners, la resta de coses és fàcil de pensar que les fem només perquè volem.

La **consciència de si mateix**, juntament amb el sentiment d'agència o la capacitat d'escollir entre diferents alternatives, són característiques considerades intrínseques a la condició de persona, i poden fer-nos suposar que efectivament podem crear el nostre *self* i tenir un paper important en la construcció de la nostra **identitat**. Aquesta és una capacitat que se'ns atribueix molt sovint, que prové de la ideologia liberal, i que es justifica a partir de l'observació de la presa de decisions en la vida quotidiana sobre els estudis, la feina, l'elecció d'amics i de parella, el lloc on vivim, els programes de TV que mirem, els diaris que llegim, la roba que portem, etc. Aquest plantejament reforça la idea que la delinqüència és una elecció individual.

Tanmateix, les nostres possibilitats d'escollir estan força **limitades**, en termes objectius i també subjectius, per les condicions socials en què vivim, i en què hem viscut al llarg de la nostra història (tipus d'educació, cultura, família, classe social, etc.). I fins que no haguem pres consciència d'aquestes limitacions no podem transcendir-les. És clar, doncs, que totes aquestes pseudodecisions van influir i transformant el tipus de persona que hem esdevingut.

El ventall d'eleccions que fem i decisions que prenem i la forma com ens comportem van configurant el nostre estil individual. Però aquest estil pot interpretar-se com a contingent o bé com l'expressió d'una essència natural. Aquesta darrera interpretació pot implicar una càrrega emocional important, que ens pot portar a valorar qualsevol crítica que se'ns faci com un atac al tipus de persona que som i, per tant, crear l'efecte de «tancar-se en banda».

2.3. Narrativa de si mateix

Però la consciència que tinc de mi depèn directament del **llenguatge**, el qual té un paper molt important en l'experiència subjectiva de la identitat. És per mitjà dels mots que coneixem i que hem après que podem representar-nos, interpretar-nos i fer-nos una imatge de nosaltres mateixos i dels altres. Amb el llenguatge, que és de naturalesa simbòlica (té la capacitat d'anar més enllà de

L'agència

Les decisions que prenem van conformant el tipus de persona que som: «Els graus en què conformem les nostres vides són diferents. Si controlem les nostres accions a partir de determinats projectes que hem fet ens convertim en persones actives i no passives. Podem adonar-nos de les influències que tenen lloc en nosaltres a partir del tipus de vida que fem. Però, altres cops, tenim més consciència de nosaltres mateixos, i això comença ja a canviar-nos. Fem projectes sobre el tipus de persona que volem ser. Algú pot voler esdevenir més valent, més tolerant, més independent o més mandrós. Així, el fet de conformar les nostres pròpies característiques implica un procés de autoconstrucció».

Extret de J. Glover (1988). *I: The Philosophy and Psychology of Personal Identity* (p. 131). Harmondsworth: Penguin.

les coses en si mateixes), podem referir-nos contínuament a diferents aspectes de la nostra experiència, tant a objectes perceptibles, com a la llargada del nostre nas o el color del nostre gat, com a qüestions més abstractes, com som de justos o la felicitat que sentim.

Tanmateix, les paraules i els conceptes que utilitzem tenen associades de forma intrínseca **connotacions** i **valoracions socials** que són fruit de la ideologia dominant, que poden ser positives o negatives però que difícilment són neutres. Paraules com ara jove, introvertit, mestressa de casa, extravertit, seropositiu, nacionalista, escombriaire, delinqüent, polític, policia, etc., totes tenen valors socials implícits. Aquests valors porten a afavorir unes identitats, com ara jove, per exemple, en detriment d'altres que impliquen la valoració contrària, com ara la categoria de vell. És per mitjà d'aquests valors, dels quals molts cops no som conscients perquè formen part d'aprenentatges que hem fet de forma acrítica, que les ideologies, les normes socials i la cultura intervenen i estructuren la forma com ens percebem a nosaltres mateixos i la imatge que ens en fem, i també la forma com percebem els fenòmens que tenen lloc i les persones que estan al nostre voltant.

Així, doncs, el llenguatge i el pensament ens porten a actuar i reaccionar respecte a les coses, no tant pel que aquestes són, sinó per com nosaltres les interpretem per mitjà dels mots que fem servir. I el mateix passa al nostre jo, **actuem més per la imatge que narrem sobre el si mateix que no pas en virtut del que podríem realment fer des d'una perspectiva més objectiva.**

En aquest mateix sentit, el llenguatge i el pensament tenen la capacitat de poder transcendir el **temps** i l'**espai**, amb el llenguatge podem traslladar-nos anys enrere, avançar-nos i sentir alguna cosa que ens agradaria que ens passés en el futur, imaginar-nos persones i llocs concrets, que no estan presents físicament, acompanyats de totes les sensacions que ens provoquen, etc. El llenguatge ens permet viure una realitat diferent, que no està atrapada en el temps i l'espai objectius, i que potser mai no ho estarà, però que és igual d'important i real per a la nostra experiència del si mateix.

És en aquest sentit, que cal tenir present **el poder que pot tenir la narració que fem de nosaltres mateixos** i de les coses que ens envolten, ja que tota aquesta realitat construïda narrativament té efectes concrets i modela el que fem i el que sentim. Pensar-nos com a delinqüents té efectes diferents en la nostra vida, pot portar-nos a tenir èxits per la confiança que hem posat en nosaltres, i el contrari pot passar si ens pensem com a incapaços. A més, no podem desempallegar-nos del llenguatge, no podem percebre el món i els altres de forma directa, més enllà del llenguatge, sinó que aquest mediatitza qualsevol parcel·la de realitat.

Sobre la importància del llenguatge

«Els col·lectius que parlen diferents llenguatges, en la pràctica, viuen diferents 'mons de realitat'.

El llenguatge és de naturalesa heurística, és a dir, les seves formes predeterminen per a nosaltres formes concretes d'observació i d'interpretació. El llenguatge constitueix una guia de la realitat, però de la realitat de naturalesa social, no individual».

Extret d'Edward Sapir. *Cultura, lenguaje y persona*. Selecció d'assajos publicada per David G. Madelbaum (Berkeley: University of California Press, 1949).

Llenguatge i configuració del jo

Sueños en el umbral de Fàtima Mernissi (Barcelona: Muchnik Editores SA, 1994) és una novel·la que explica les memòries d'una nena en un harem: «cuando te ves atrapada, desvalida tras los muros –decía tía Habiba–, sueñas con escapar. Y la magia surge cuando entiendes ese sueño y haces que las fronteras se desvanezcan. Los sueños pueden cambiar tu vida y, a la larga, el mundo [...] Puedes transformar esas imágenes en palabras. ¡Y las palabras no cuestan nada!»

La relació entre el concepte de *self* i el d'identitat és una **relació d'inclusió**. Així, ens referim al *self* com al nucli de la identitat, al centre del jo que es fa palès mitjançant les enunciacions que fem sobre nosaltres com, per exemple, quan faig una exclamació dient «n'estic fart que em prenguin el pèl!»

Aquest sentit del *self* / identitat depèn en gran part de com tinguem desenvolupada la **capacitat de pensar simbòlicament**, l'habilitat per a dirigir i reflectir les nostres pròpies accions i per a pensar en el món que ens envolta. Podem parlar d'autoconsciència o consciència de si mateix en el sentit que aquesta està centrada en el jo i la definim com la consciència que tenim de ser una persona particular i diferent de les altres, i de reflectir en la pròpia experiència de ser el que aquesta persona és.

2.4. Identitat singular i identitat múltiple

Fins aquí hem considerat la identitat individual com una i diferenciada, com una identitat singular conformada per un conjunt de trets coherents entre si. Però aquesta idea de la identitat no és compatible amb el fet que en la vida moderna ens trobem situacions molt diferents, que requereixen característiques diverses, en una mateixa persona, perquè les pugui afrontar.

En aquest sentit, alguns autors consideren que part de la nostra identitat depèn de les situacions que hem hagut d'afrontar, ja que els diferents contextos exigeixen de nosaltres diferents manifestacions. Les característiques que ha de mostrar una dona quan només s'encarrega de tenir cura del seu fill no són les mateixes que les requerides quan es treballa en el camp, a més a més de fer-se càrrec dels fills i de les filles. No se't demana el mateix quan fas de pare de família que quan estàs amb els amics veient un partit de futbol o a la feina fent de banquer; la mateixa persona pot, per exemple, actuar en un moment determinat de forma autoritària com a capatàs en una empresa, i en un altre, de forma solidària com a sindicalista convençut.

També els diferents tipus de relació que establim requereixen que ens mostrem dissimilars. No manifestarem les mateixes actituds i el mateix tarannà si la persona amb qui parlem és el nostre cap, pare, pacient, veí o veïna o amic o amiga íntims.

Així doncs, pot considerar-se que part de la identitat és dependent del ventall de relacions que posem en acció i de les diferents situacions en què ens hem trobat.

Si considerem l'experiència de la identitat des de la perspectiva del **seu desenvolupament i la seva transformació**, també podem fer referència a una multiplicitat de sentits del jo. És el cas, per exemple, de pensar en el passat i adonar-nos de com érem de cruels quan insultàvem algú pel simple fet de ser gita-

no, sense que aquesta persona ens hagués fet res. Així, creem narratives diferents sobre nosaltres al llarg del temps, pel simple fet de poder diferenciar-les, en situar-les en el passat i en el present.

Essent, doncs, tan complexa l'experiència i el desenvolupament de la identitat al llarg del temps i dels diferents contextos, els quals requereixen formes particulars de relació, no és pas sorprenent que hi hagi un cert grau de fragmentació o multiplicitat del jo.

Tanmateix, la problematització i l'estranyesa que la identitat múltiple provoca en nosaltres només pot entendre's com a producte directe d'una norma cultural, fortament arrelada en la nostra societat, que prové del liberalisme i l'individualisme, i **que associa el comportament extern i explícit de les persones a qualitats internes d'aquestes, que es consideren naturals i pre-existents**. La dominància d'aquesta norma ens porta, sovint, a no adonar-nos de les pressions que el context i els/les altres exerceixen en nosaltres per tal que actuem d'una forma determinada.

Cal dir, també, que aquesta identitat múltiple, aparentment contradictòria, ha estat explicada per la psicologia social des d'altres perspectives, com és el cas de l'interaccionisme simbòlic i el socioconstruccionisme, però que les deixarem per al darrer punt del mòdul.

2.5. Diversitat cultural

A tot el que hem dit, hi hem d'afegir el modelatge que la cultura concreta fa de la identitat. La **cultura** és entesa aquí com el conjunt de tradicions, normes, símbols i valors que conformen una societat i que es mantenen mitjançant l'aprenentatge, la interiorització i la transmissió entre les persones que en formen part.

Així, la identitat individual de la qual hem parlat, com a entitat autònoma, particular, privada i racional, també és un model format per mitjà de la cultura, en aquest cas relatiu a l'occidental, i no pas arrelat de forma universal a la naturalesa humana.

En aquest sentit, i malgrat que totes les cultures tenen alguna mena de concepte de *self*, hi ha grans diferències entre elles pel que fa al significat i a la forma d'entendre'l. Per exemple, mentre que a Occident les relacions íntimes estan fortament vinculades a sentiments privats, a la Xina es considera que l'elecció de la parella és quelcom vinculat al grup familiar i és ell com a col·lectiu el responsable de l'elecció. Aquesta forma d'entendre la vida privada de les persones és fortament dependent del fet de pensar que som autònoms o bé de considerar que la persona només és una part del conjunt del grup, i per tant, no pot actuar de forma independent.

Lectura complementària

Una de les obres, bastant recent i força interessant, sobre aquesta temàtica és la següent: Peter B. Smith i Michael Harris Bond (1993). *Social Psychology Across Cultures. Analysis and perspectives*. New York: Harvester Wheatsheaf.

Tanmateix, les diferències culturals han derivat, en la majoria de casos, en desigualtats i prejudicis que han conduït a conflictes i discriminacions socials greus i han arribat, fins i tot, a la **destrucció de l'altre** –persona diferent– posant de manifest una profunda ideologia xenòfoba, etnocèntrica i racista, segons la qual hi ha formes de ser que, de manera absoluta, són considerades millors que no pas d'altres, la qual cosa porta a legitimar la destrucció de les identitats construïdes com a inferiors. L'exemple paradigmàtic d'això que diem ha estat el nazisme, però podem trobar moltes altres mostres del mateix fet en la vida quotidiana, amb relació als immigrants del sud, per exemple. Exposarem el funcionament d'aquest tipus de creences i comportaments en el punt d'aquest mòdul que fa referència a la relació entre la identitat i les categories socials.

3. Identitat i categories socials

3.1. Processos de categorització, comparació i diferenciació social

Hem començat aquest mòdul fent referència a un doble sentiment d'identitat, que va des de la identificació amb altres persones (la qual cosa implica tenir una identitat social o compartida) fins al fet de considerar-nos únics (que implica tenir una identitat personal). Les teories de la identitat que hem exposat fins ara (almenys la biologicista i la psicoanalítica) estan, sobretot, centrades en el vessant personal de la identitat. Però, a partir d'aquest moment, introduïrem el vessant més social, que conclourà, a l'últim punt del mòdul, amb la interacció d'ambdós vessants en un de sol que anomenarem **perspectiva psicossocial**, el qual pretén defugir tant el reduccionisme psicològic com el sociològic.

Certament, a la pregunta «qui soc jo?» podem respondre-hi fent ús de categories grupals, a més, o en lloc, dels atributs individuals. Per exemple, puc dir que soc una dona, immigrant, senegalesa, de classe baixa, de poble i perruquera. Cadascuna d'aquestes categories assenyalen els grups socials de pertinença i la posició o l'estrat social que ocupa cadascuna d'aquestes categories en la nostra societat.

Però també fa referència a un sentiment i una experiència concrets i particulars del jo, en el sentit que una altra persona en les mateixes circumstàncies objectives podria fer servir una altra mena de categories grupals per a definir-se, com per exemple: soc mare, divorciada, jove, conservadora i creient.

És cert, també, que aquestes categories no són només un nom sense cap mena d'implicació, sinó que cadascuna implica un conjunt específic de rols, atributs, representacions i percepcions socials que igualen la persona a la resta d'integrants de la categoria, ignorant la seva idiosincràsia personal. A part d'això, la representació que tenim d'una determinada categoria depèn de la ideologia que defensem. La ideologia, la utilitzem aquí per a fer referència a les explicacions que la societat dona del comportament considerat grupal o categorial. Per exemple, des de la ideologia dominant, es pot considerar que les dones no han d'exercir determinades feines pel fet que la seva biologia les limita. Des de la ideologia progressista, en canvi, es considera que les diferències atribuïdes a les dones no són certes, sinó que són fruit d'un procés de representació i d'aprenentatge socials.

La pertinença als grups és, doncs, una qüestió subjectiva i no pas objectiva? De què depèn que ens identifiquem amb un grup i no pas amb un altre? I per què passa, a vegades, que els altres ens perceben per mitjà d'unes categories determinades que no es corresponen amb aquelles amb les quals nosaltres ens sentim realment identificats? Puc considerar-me catalana, i comportar-me com a tal, mentre que els meus veïns no paren de tractar-me com si fos andalusa (xarnega) i, per tant, diferent d'ells, per exemple. Com podem explicar aquesta mena de percepcions equivocades i identificacions desconcertants?

No hem d'oblidar tampoc que cada societat té unes categories disponibles depenent de la seva història i que són aquestes les que determinen les identitats socials que són possibles. L'adjectiu *trànsfuga*, vinculat al món de la política, no existirà en una societat on no hi hagi diferents partits polítics; ni *banyuda* en una societat on existeixi la poligàmia, com ara en els harems àrabs.

Per tal d'entendre aquestes situacions, farem referència als processos per mitjà dels quals les persones s'identifiquen o es diferencien en categories socials determinades i, també, a les conseqüències que tenen aquestes identificacions, en termes de prejudicis, en la percepció dels altres, i en la discriminació comportamental envers aquests altres.

La **teoria de la identitat social de Tajfel** ens permet entendre gran part d'aquests processos d'identificació i desidentificació. Aquesta teoria engloba tres processos psicosocials, **la comparació, la categorització social i la identificació**, els quals actuen conjuntament. Els tres processos fan referència a la forma com percebem les altres persones i a nosaltres mateixos, prenent com a base d'aquesta percepció la pertinença de les persones als grups. Per exemple, el fet de ser heterosexuales ens pot portar a establir una diferenciació en altres aspectes, que no tenen res a veure amb el comportament sexual, d'aquelles persones que practiquin l'homosexualitat, la qual cosa no percebriem si existís la categoria i la creença que tothom és potencialment androgin.

Per tant, podem considerar que no actuem, ni ens relacionem amb la gent, tant per allò que les persones són sinó per com ens les representem o per com les percebem i interpretem. Aquestes percepcions i representacions dels altres estan fortament modulades i afectades pel sentiment de pertinença dels individus a determinats grups. La **categoria grupal**, doncs, proporciona una identitat o posició social i, al mateix temps, funciona com a prisma de lectura i percepció de la realitat social que ens envolta.

En aquesta percepció de l'altre sempre hi ha implícit un procés de **comparació social**, establert a partir d'un patró o criteri que actuarà de guia de la comparació. Així, doncs, si ens mirem algú pel color de la pell, arribarem a una determinada percepció i valoració, i si ho fem per les seves idees polítiques, arribarem a una altra. No cal dir, però, que en termes de rellevància social i ètica la qualitat d'ambdues valoracions no té res a veure. El tipus de compa-

Un tigre de madera

«El lanzamiento de este año se llama Eldrick *Tiger Woods*, tiene 19 años y aún no es profesional. Cumple todas las condiciones de lo políticamente correcto y, además, es afroamericano. No le gusta que digan que es negro –soy indio (1/8), negro (1/4), asiático (1/4 chino y 1/4 tailandés) y blanco (1/8), dice. O sea, que es una injusticia hacia todas mis herencias individualizarme como negro. No es justo. Pero como tal figura en las estadísticas que le señalan como el primer afroamericano en jugar el Masters desde que Jim Thorpe lo hiciera en 1988.»

Tal com es veu amb aquesta autodescripció que fa de si mateix un afroamericà, pensar que les categories socials existeixen de forma pura és una fal·làcia que no es correspon amb la realitat.

ració que farem, en un primer moment, dependrà en gran part del procés de socialització, però amb el temps hi podem intervenir i substituir uns aprenentatges per uns altres.

D'altra banda, la comparació social és fortament dependent del procés de **categorització social**, el qual fa referència «al conjunt de processos psicològics que porten a ordenar l'entorn en termes de categories: grups de pertinença, d'objectes i d'esdeveniments, en tant que són considerats equivalents per a l'acció, les intencions o les actituds d'un individu».

Aquest procés de la categorització social comporta uns efectes específics que són **l'accentuació il·lusòria de semblança entre les persones que formen part d'una mateixa categoria**, per exemple, la creació de semblances entre «els diversos catalans», i també, **la creació exagerada de diferències entre persones pertanyents a categories diferents**, és a dir, entre un home i una dona qualssevol, o entre un europeu i un xinès també qualssevol.

Es pot considerar que la categorització té un **valor instrumental** en el sentit que organitza, estructura i simplifica la informació que tenim del medi social, però també té un valor ideològic, de control social, en el sentit que estructura grupalment la societat segons els interessos i valors dels grups dominants. Pot considerar-se també un sistema d'orientació que construeix i defineix el lloc particular de cada persona en la societat, ja que no solament les altres persones i els altres objectes són adscrits a una determinada categoria social, sinó que un mateix també hi és inscrit. La qual cosa està estretament lligada al concepte d'identitat social entès com «aquella part de l'autoconcepte que prové del coneixement de la pertinença a determinats grups socials, juntament amb els significats valoratius i emocionals associats a aquestes pertinences».

Lectures recomanades

Henri Tajfel (1981). *Grupos humanos y categorías sociales*. Barcelona: Herder.

John C. Turner (1990). *Redescubrir el grupo social*. Madrid: Morata.

AVUI
DIJOUS
27 DE JULIOL DE 1995

♦ CATALUNYA ♦

13

Un vigilant jurat d'una 'disco', en estat greu per una altra agressió de caps rapats

Mor el guàrdia civil apunyalat per uns 'skins' que el volien atracar

Redacció
BARCELONA

La mort de l'agent es va produir ahir a les 13.45 hores, a l'Hospital Clínic de Barcelona, on va ser traslladat en estat molt greu, poc després que un dels skins li va clavar una arma blanca al mig de la caixa esquerra. A conseqüència de l'agressió, el guàrdia civil va tenir una forta hemorràgia, perquè la ganiveta da li va seccionar l'arteria i la vena femoral.

L'agent va ser intervingut d'urgències dimarts a quarts de set del matí. El seu estat de salut es va agreujar, justament dimarts a mitjanit, moments després, a primera hora de dimecres,

La víctima va ser apunyalada sobre les 5.30 hores de dimarts, a la plaça Tetuan de Barcelona, quan passejava acompanyat d'un altre agent, que també estava fora de servei com ell i que tenia 21 anys. Tots dos vestien de paisà i no portaven a sobre l'arma reglamentària. Es dirigien a l'estació de Renfe de l'Arc del Triomf, quan van ser assaltats per una banda de sis skins, d'uns vint anys d'edat, que els van demanar els diners.

Eduardo García es va negar a donar-los-hi i va ser llavors quan es va iniciar una desproporcionada baralla, que va finalitzar quan un dels caps rapats va treure una navalla i la va clavar a la

cuixa del guàrdia. Els agressors van fugir ràpidament i l'acompanyant va patir ferides lleus. Els investigadors policials no tenen encara cap pista fiable sobre la identitat dels agressors.

D'altra banda, un grup d'uns quinze skins va agredir dissabte passat el vigilant d'una discoteca de l'Hospitalet de Llobregat, que es troba en estat greu després d'haver estat colpejat amb una pedra al cap. Els fets van passar a les portes de la discoteca Vaya Vaya, quan la banda de caps rapats, sense que hi hagués discussió prèvia, va colpejar el vigilant, que respon a les inicials de L.Z.

La policia considera que el mòbil de l'agressió va ser una venjança, perquè el vigilant no va deixar entrar a la discoteca un dels skins, que posteriorment el va atacar, perquè havia provocat incidents dins la sala en altres ocasions. De moment, la policia només ha identificat un dels agressors.

Redacció
BARCELONA

La Guàrdia Civil ha obert a Catalunya, durant el primer semestre d'aquest any, dotze diligències per presumpte delictes ecològics, cinc menys que al mateix període de l'any anterior, i ha denunciat 740 casos d'infracció mediambiental, unes 400 menys que als sis primers mesos de 1994.

Un informe del Govern Civil de Barcelona indica que, malgrat aquesta disminució, algunes de les empreses denunciades han estat reincidents i ja havien estat denunciades el 1994 i el 1993. Un 83% de les investigacions es van iniciar per l'abocament il·legal de líquids i aigües residuals.

Pel que fa a les infraccions mediambientals, les denúncies majoritàries són les referides a la protecció d'animals, com l'incompliment de reglaments de nuclis zoològics o el comerç d'espècies cinegètiques.

BREUS

■ La jutge confirma la presó per a l'ultra Royuela

La jutge Roser Aixandri va ratificar ahir la presó provisional per al conegut subhastador i ultradretà Alberto Royuela, acusat de sis delictes, entre els quals figura un de temptativa d'estafa de 50 milions de pessetes del testament d'una dona morta. Els advocats de Royuela van demanar-ne la llibertat, en creure que no hi ha proves

Així, doncs, la percepció/valoració que fem de nosaltres mateixos ha de dependre del punt de comparació que establim. És a dir, si la identitat social sorgeix del tipus de comparació intergrupual que fem en el context específic i no existeix prèviament, és fàcil pensar que establirem aquesta comparació social de manera que hi sortim guanyant. Escollirem de comparar-nos amb aquelles categories que ens permetin sortir afavorits de la comparació, i diferenciar-nos en termes d'identitat social, buscant el que Tajfel anomena una **distintivitat social positiva**.

Amb aquest procés de comparació social establim diferenciacions del tipus nosaltres *versus* ells, l'endogrup *versus* l'exogrup, diferenciació que la majoria de vegades és fruit d'una competència social i d'un conflicte d'interessos. Però la conseqüència d'aquesta divisió entre nosaltres/ells és l'**etnocentrisme**, és a dir, el favoritisme cap al propi grup i el menyspreu, la discriminació i, eventualment, l'agressió cap al grup contrari. Així doncs, la funció de les categories socials, sobretot d'aquelles que són considerades com a naturals i no construïdes socialment (contingents i històriques) és la de legitimar la dominació i d'obstaculitzar la solidaritat entre posicions socials diferents.

Sembla que com més s'extrema la dicotomització entre les categories en termes de nosaltres *versus* ells, més es dissol l'àmbit del sentit comú en el qual podrien trobar-se els diferents grups que hi ha en una societat amb vista a negociar la convivència i el futur. En moments de conflictes socials aguditzats és quan més

Les primeres sufragistes

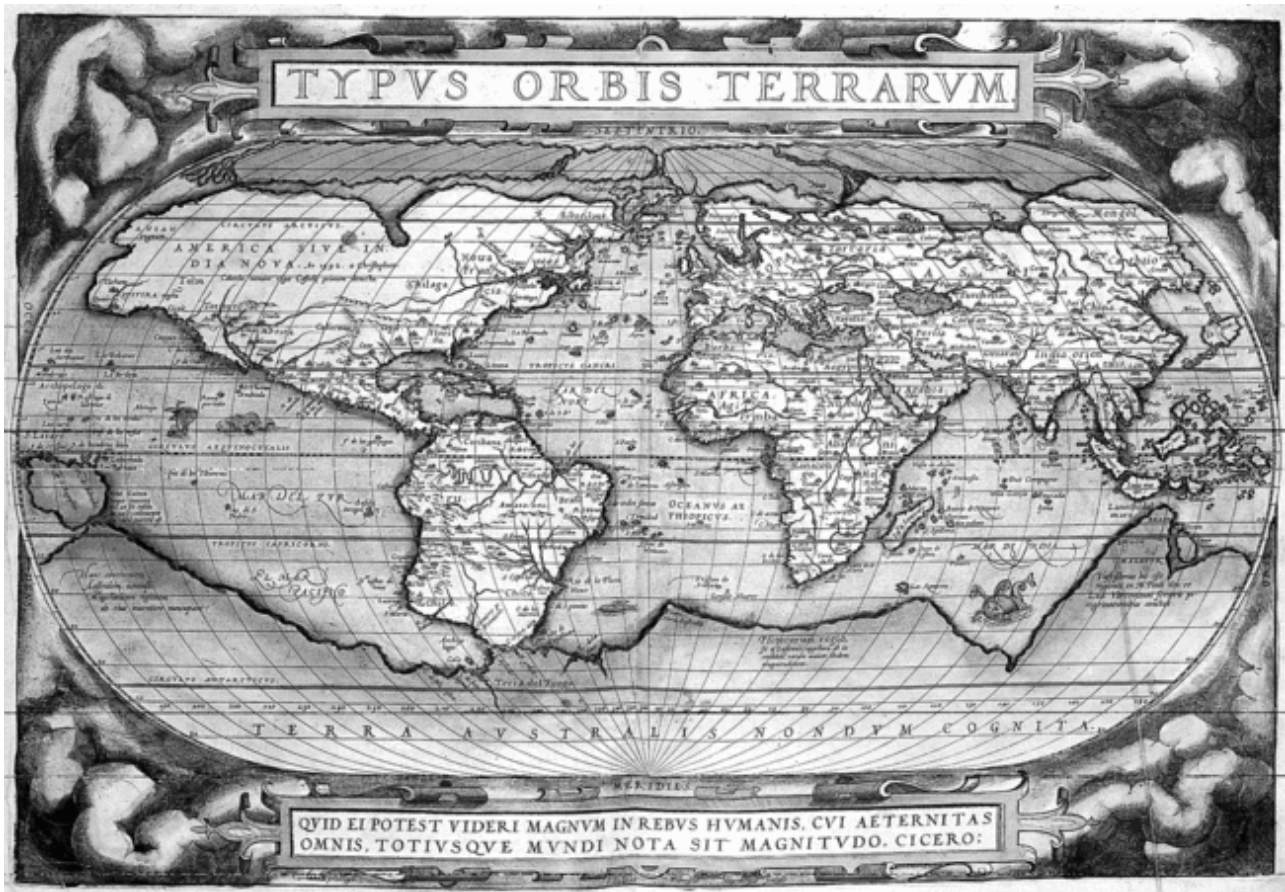
s'accentua aquesta discriminació, la qual cosa condueix a mirar-se qualsevol circumstància i fenomen des de la perspectiva de la identificació o l'oposició amb el propi grup.

Així, tot es mira segons si ho diu un dels nostres o no:

«en la captación y definición de la realidad cotidiana ya no se mira si algo es interesante o aburrido, bello o feo, bueno o malo, honesto o deshonesto; el sentido de lo que sucede y de lo que se hace se empieza a entender primordial y casi exclusivamente a la luz de su asignación a uno de los grupos contendientes (nosotros o ellos)».

Extret d'Ignacio Martín-Baró (1980). *Acción e ideología. Psicología social desde Centroamérica* (p. 278). Buenos Aires: UCA.

Amb relació a aquesta percepció etnocèntrica de la realitat hi ha un curiós fenomen perceptiu intergrupals que Bronferbrenner (1961) va anomenar l'*efecte mirall*. Consisteix en el fet que els dos grups contraposats tendeixen a percebre's amb les mateixes característiques, encara que invertides: descobreen en si les mateixes característiques positives, i en l'altre, les mateixes característiques negatives.

El planisferi també dona una visió etnocèntrica de la Terra

Tanmateix, el prejudici favorable cap al propi grup ve mediatitzat per un procés de valoració social d'aquest. Així, en determinats grups dominats podem trobar una preferència i un favoritisme cap a l'exogrup dominant en comptes del prejudici etnocèntric, és el que anomenarem prejudici **sociocèntric**. És el cas, per exemple, d'un treballador que admira personalment el seu cap pel fet que té un estatus més alt i té socialment més consideració i més reconeixement, o de les dones que han adoptat rols masculins pel fet que es valoren més positivament que els femenins.

3.2. Prejudicis i discriminació

En siguem conscients o no i en tant que actors socials, en la nostra vida quotidiana interpretem les interaccions i situacions socials utilitzant categories socials. Aquestes ens permeten preveure i avançar-nos a les accions dels altres i, al mateix temps, ajustar-nos-hi, però aquest procés molts cops és independent de les accions que l'altre porta a terme de forma efectiva.

Tanmateix, **no totes les categories socials funcionen de la mateixa manera, algunes són més utilitzades i més visibles socialment que d'altres**. Sobretot aquelles que fan referència als grups minoritaris o sense poder: homosexual, dona, negre, immigrant, nen, etc., a diferència de blanc, home, burgès, heterosexual, autòcton, adult.

Aquesta incidència que tenen les categories en les interaccions socials ha portat la psicologia social a plantejar-se el tema del prejudici.

El prejudici s'entén com una actitud generalment negativa cap a determinades persones, que està originada pel fet que pertanyen a determinades categories socials i no pas per les seves característiques o actuacions individuals.

Amb relació a la noció de prejudici hi ha el concepte d'**estereotip**. L'estereotip, podríem dir que està format pel conjunt de creences socials que estan socialment associades a una categoria grupal, les quals provoquen els prejudicis i els justifiquen. Així, doncs, l'acció d'estereotipar constitueix un procés de percepció, significació i representació de les altres persones i de la realitat que funciona de forma força rígida i que està orientat, o bé que compleix la funció de mantenir els valors socials dominants; que emergeix de l'existència de determinades relacions de poder i desigualtats socials i que les manté.

En definitiva, l'existència dels **estereotips** pot considerar-se com la conseqüència directa dels processos de **categorització social**, al mateix temps que els **prejudicis** apareixen com la conseqüència d'aquesta percepció estereotipada de la realitat. Així, doncs, els tres processos estan estretament lligats.

D'altra banda, la **percepció** de les persones que fem per mitjà de l'estereotip funciona de tal manera que no resulta gens fàcil destruir aquestes representacions que distorsionen la realitat. Ans al contrari, hi ha una forta tendència a mantenir-les. El fet d'utilitzar l'estereotip com a referent d'interpretació ens portarà a fixar-nos només en les accions de la persona que siguin coherents amb el nostre estereotip i a desestimar aquelles informacions que són poc o gens coherents amb ell. Amb aquest procés d'anàlisi selectiva, els estereotips s'autoconfirmen contínuament, són persistents, i per tant, difícils de canviar, malgrat que tinguem davant nostre informacions objectives i contradictòries que podrien desdir-los.

Aquesta percepció per mitjà dels estereotips també pot fer-nos veure directament **allò que no hi és**, a través d'un procés de projecció social que depèn de les nostres expectatives, d'allò que esperàvem trobar.

A més d'esbiaixar la percepció i filtrar la informació que hem de gestionar, els estereotips també incideixen en el comportament, dirigeixen les accions que emprenem envers les persones que són objecte d'estereotip i prejudici i fan que aquest sigui discriminatori i les perjudiqui.

La discriminació fa referència al comportament, a les accions específiques dirigides a les persones afectades pels prejudicis, i tenen un doble objectiu, afavorir els membres de la pròpia categoria i, al mateix temps, perjudicar els membres d'altres categories.

Aquest tracte discriminatori envers l'altre pot tenir un greu impacte i pot afectar directament la identitat i la psicologia de les persones que formen part dels grups discriminats, que són sobretot minories o grups sense poder. Una de les conseqüències és la **baixa autoestima o la percepció negativa de si mateix** i, també, un fort sentiment d'inferioritat, el qual poden conduir a maltractar-se o a deixar-se trepitjar i a tenir actituds de submissió. Una altra conseqüència pel que fa a l'actitud és la **predisposició al fracàs** dels membres d'aquests grups o categories, que condueix fàcilment a fer el fracàs real, per la poca confiança que es té en si mateix. Ja per acabar, un últim efecte és el que és conegut com a **efecte Pigmalión**, segons el qual el comportament negatiu envers algú, per unes característiques específiques que no té però que li atribuïm, pot crear en l'altra persona allò que hi esperàvem trobar, pot generar el comportament que sostenia la nostra discriminació. El fet que les dones siguin considerades amb menys control emocional, pot considerar-se més l'efecte de les condicions en les quals han estat obligades a viure (com a persones que s'ocupen dels altres) que no pas d'alguna cosa inherent a la seva natura.

Per concloure, només cal recordar que els estereotips, en tant que productes ideològics, orienten la percepció i l'acció dels grups socials en la seva interacció amb les altres persones i categories, la qual cosa pot portar-los a una desa-

tenció selectiva sistemàtica i a potenciar la ignorància continuada d'aquells aspectes de la realitat social que determinen la producció de les característiques estereotipades.

4. La presentació del jo i la gestió d'impressions

4.1. L'estructuració social de l'experiència d'identitat

Estructura social i rol són concepcions que estan estretament lligades. El concepte de rol prové del món del teatre, està relacionat amb l'art dramàtic i té a veure amb la idea bàsica que les persones **representen diferents papers, rols, en relació amb l'estructura social en la qual estan inserides**. Podem, doncs, definir el rol com un model organitzat de comportaments que es desprèn de la posició determinada que ocupa la persona dintre d'un conjunt interaccional. Per exemple, qui ha escrit aquest mòdul ha tingut el rol de professor/a, i qui el llegeix representa el d'alumne/a.

Els rols, d'altra banda, també poden intervenir en la **configuració de la identitat** de les persones, atesa la naturalesa relacional del jo i la **interiorització** que podem fer dels rols que ens toquen. Així, algú que es dedica a tenir cura dels malalts (infermera) tindrà més desenvolupada la característica d'estar pendent i ser sensible a l'estat dels altres, a diferència de qui es dedica a fer diagnòstics (metge), que pot haver desenvolupat l'habilitat de l'atenció selectiva a determinats símptomes específics, desestimant la informació sobre l'estat general de la persona, habilitats que poden traslladar-se a àmbits de la vida quotidiana que no tenen res a veure amb la pràctica professional.

En relació amb el concepte de rol, hi ha el concepte d'estatus, que es refereix sobretot a la **valoració, al prestigi o al significat** que la societat dona a un determinat rol. Així, els rols de metge/essa i infermer/a, a més d'implicar comportaments i actituds diferents, impliquen també una valoració i un prestigi diferents i desiguals.

Així, doncs, l'experiència de la identitat, el sentit del nostre jo, pot ser el resultat de la construcció de l'estructura social en la qual estem inserits i dels rols representats pels interlocutors que tenim a la vora, segons els diferents contextos. Pot ser quelcom aliè a un mateix, en el sentit que pot ser l'efecte dels rols que els interlocutors tenen en relació amb nosaltres, i del significat que aquests atribueixen als contextos en els quals ens trobem. Aquesta idea estructural de la identitat prové de la **tradició teòrica de la dramàtúrgia** desenvolupada per **Goffman**, mitjançant la qual s'elabora una estreta analogia entre el món del teatre i la dinàmica de la vida quotidiana.

Lectura recomanada

Convé recordar en aquest punt, referit a la dramàtúrgia, tres de les obres més significatives del mateix autor, **Erving Goffman**: *La presentació de la persona en la vida quotidiana* (Buenos Aires: Amorrortu, 1959); *Estigma. La identitat deteriorada* (Buenos Aires: Amorrortu, 1963); *Ritual de la interacció* (Buenos Aires: Tiempo contemporáneo, 1967).

Jan Veermere: *L'estudi de l'artista*

Qualsevol activitat que faci una persona té alguna mena d'influència en el comportament d'aquells que estan a la vora; Goffman anomena aquesta mena d'interacció **actuació d'un rol**. El simple fet de parlar, per exemple, necessita la presència d'algú que t'escolti (o que ho faci veure), és a dir, genera en l'altre l'acció d'estar atent.

Durant una actuació poden desenvolupar-se rutines o pautes preestablertes d'acció que poden ser presentades o representades múltiples vegades. Les ordres, per exemple, sempre van des del pare cap al fill o la filla, i difícilment en trobarem que circulin en el sentit invers. És en aquest sentit que Goffman **connecta l'actuació de les persones amb la idea de rol**: una persona que desenvolupa la mateixa rutina davant d'un mateix públic en diferents oportunitats, probablement desenvoluparà una relació estandarditzada amb aquest públic (Deutsch i Krauss, 1965).

En aquest sentit, moltes de les actuacions que fem o que observem tenen lloc en el que E. Goffman qualifica d'**establishments**. L'*establishment* fa referència a un lloc tancat, amb barreres per a la percepció, on es desenvolupa regularment un tipus determinat d'activitat. Implica un escenari en el qual es gestionen impressions durant la interacció. Una persona que estigui situada en una tarima d'una aula i que tingui davant seu un públic d'estudiants esperant que comenci la classe, difícilment pot fer una altra cosa que una classe, fent ús dels comportaments i les actituds que s'esperen d'algú que es disposa a fer una classe, les quals li impediran de quedar-se callat, per exemple.

Tal com assenyala Goffman, gairebé sempre hem de diferenciar dues regions en l'«*establishment*»: el *fons* o la **regió invisible per al públic** i el *front* o la **regió visible per al públic**, que pot anomenar-se *façana*, i que podem considerar com a símil d'imatge. La primera regió, la no visible, s'utilitza per a preparar l'actuació d'una rutina (rol) i la segona té la funció d'oferir aquesta actuació al públic. Així, doncs, difícilment donarem una sèrie de continguts coherents, en la seva globalitat, si fem una classe teòrica de dues hores sense haver-la preparat abans, és a dir, improvisant.

El públic, així, només té accés a una part de l'actuació, la que es correspon amb la façana o regió visible, en la qual se li demana que mantingui les maneres i la integritat del rol. A més a més, en la façana s'actuarà d'una manera fixa per tal de definir i donar un sentit únic i comprensible a la situació.

La **cara visible de l'actuació** o façana està configurada per diferents elements, els quals s'espera que siguin congruents entre si:

a) la dimensió física que imposa l'escenari de l'acció (l'aula és un escenari específic, amb una taula, diverses cadires, una pissarra, etc.);

b) la dimensió personal, que determina l'aparença dels actors (edat, sexe, gestos, etc., un professor d'universitat difícilment tindrà menys de 20 anys, per exemple). Aquesta dimensió personal alhora està configurada per:

- l'aparença o conjunt d'estímul que ens informen sobre l'estatus de l'actor, per exemple, l'actitud inquisidora en el cas d'un professor autoritari;
- els comportaments que ens informen sobre el rol que la persona té, que és, en el nostre exemple, l'acció de proporcionar continguts teòrics de forma comprensible.

Les aparences normals, o una bona actuació de rol, permeten al públic inferir informació que no té de forma objectiva i donar moltes coses per sabudes, la qual cosa implica l'exercici d'un **cert control de l'actor sobre el comportament del públic**, que és qui ocupa el rol complementari. Així, algú que es disposi a robar en una botiga no pot entrar mal vestit i comportant-se de forma diferent de la resta de compradors, si no vol que els altres es posin en guàrdia i li trepitgin els plans. Actuar com els altres esperen que ho fem, encara que tinguem intencions ocultes diferents, permet que siguem nosaltres els que controlem la situació i no pas ells.

Així, la dimensió pública del comportament o façana tendeix a institucionalitzar-se en funció de les expectatives del públic i a adquirir un significat i una estabilitat que són independents de les tasques específiques que els actors duguin a terme, la qual cosa vol dir que es converteix en una representació col·lectiva i en un fet en si mateix, que pot ser independent del que realment passa.

Cada subjecte, en interactuar en un *establishment* determinat i en una situació concreta, porta a terme una **representació** –*performance*– que està subjecta a un **programa prefixat** –rutina– (si n'hi ha diversos caldrà escollir) i que està **marcat per uns rols**. Per mitjà d'aquest procés, l'actuació de cada persona es combina amb les actuacions de les altres per tal de formar un equip i cooperar entre si per a la **definició de la situació** (una classe, una conversa, un examen, una consulta, etc.) i per a la **representació d'una rutina**. Els seus integrants tendeixen a relacionar-se entre si a través de vincles de dependència recíproca (cadascú ha de confiar en la conducta correcta dels altres) i de familiaritat recíproca (són còmplices en el manteniment d'una aparença determinada), han de compartir i guardar secrets que podrien fer trontollar la representació i el seu significat.

Així, si hi ha rols o fets que alteren l'actuació i repercuteixen en l'autoimatge, en la interacció –definició de la situació– o en l'estructura social –*establishment*, etc.– els actors i el públic procuren, amb diferents tècniques, salvaguardar la representació.

Però, si, per la raó que sigui, la conducta pròpia de la **regió no visible** esdevé **visible**, podem trobar-nos amb el que s'anomena una situació enutjosa. Aquesta situació és provocada per l'aparició d'un comportament inesperat, que va en contra de les expectatives i que, inequívocament, té la força per qüestionar les assumpcions que es tenien sobre la identitat i el rol de, com a mínim, un dels participants en la interacció. És el cas, per exemple, d'una professora que considerem molt bona, però de la qual descobrim que fa unes classes que no són altra cosa que la còpia literal d'un determinat manual.

I, per acabar, només cal dir que hi ha situacions que estan més formalitzades que d'altres (la situació de classe, d'un casament, de públic d'un espectacle, etc.), la qual cosa fa que hi sigui més fàcil la identificació del procés de rutina que hem explicat, que no pas en situacions no formalitzades explícitament (per exemple, el tipus d'interacció que es dona en un grup d'amics), però això no vol dir que aquestes darreres situacions no tinguin la mateixa tendència a funcionar de forma institucionalitzada.

4.2. Gestió d'impressions i presentació del jo

Aquí ens centrarem en l'estudi que fa Goffman de les **estratègies de presentació del jo**, que les persones utilitzen per tal de generar i incidir sobre les impressions que els altres se'n formen. Quines tècniques utilitza la gent per a presentar-se, de forma socialment acceptable, davant dels altres i en quines condicions les utilitzen?

La presentació del jo és una **estratègia d'interacció**, basada en la dialèctica establerta entre dues parts de la identitat, que Mead va conceptualitzar, el **jo** i el **mi** (aquest autor és el promotor de l'interaccionisme simbòlic, que presentarem en el punt que ve a continuació). El **jo** fa referència a la resposta espontània davant els altres. És la part més creativa i impredecible del *self*. El **mi** implica adoptar l'**altre generalitzat**, és a dir, assumir les normes socials que regulen la situació i les expectatives que els altres tenen de nosaltres. El **mi** fa referència al que **he de fer** i el **jo** és el que faig, és una reacció a la presència de l'altre. Hi ha conflicte entre ambdues parts del *self* quan no complim les expectatives dels altres fent quelcom inesperat.

La realitat d'una situació d'interacció gairebé mai **no és perceptible en el mateix moment**, la qual cosa fa que l'**individu hagi de fiar-se de les aparences o de les primeres impressions**, de les quals se serveix per a decidir quin serà el seu comportament i el tracte que tindrà envers aquestes persones amb les quals s'ha de relacionar. Així, les impressions que fem als altres tenen el paper de promeses i de reclams, ja que hi generen efectes. És per això que l'observat

tendeix a manipular la impressió que produeix, i es converteix en un actuant o actor que tergiversa la realitat, en tant que els seus actes es transformen en gestos per a l'auditori i no són l'expressió directa del que vol realment fer. En altres paraules, podem dir que l'activitat es dramatitza. En aquest sentit, els actuants no estan preocupats pel problema moral que representa complir les normes socials per mitjà de les quals són jutjats pels altres, sinó amb el problema de construir la impressió convincent que satisfan o compleixen les esmentades normes. Així, **l'individu posa en joc dos rols genèrics, el d'actuant i el d'actor, cadascun dels quals origina un self**, el *self* d'actor i el *self* del personatge que posa en escena l'actor.

5. Identitat i interacció simbòlica

5.1. Els actors socials: la negociació del significat de la situació com a font d'identitat

L'interaccionisme simbòlic inspirat per Mead és un altre corrent teòric de la psicologia social, del qual es desprèn una forma diferent d'entendre el *self* o la identitat. Aquest corrent té alguns elements en comú amb la perspectiva dramàtica d'E. Goffman, explicada en el punt anterior, però també hi té divergències importants.

Des d'aquesta perspectiva, es considera que el *self* o la identitat no preexisteix a les interaccions socials, sinó que sorgeix en el transcurs d'aquestes, es considera que és constituït per les respostes dels altres cap a un mateix i per les respostes d'un mateix cap a si, i, alhora, cap als altres. En aquest sentit, Cooley a principi de segle planteja que és a partir de la imatge i les mirades que els altres reflecteixen de nosaltres, com si fossin el nostre mirall, que ens configurem una imatge de nosaltres mateixos. D'altra banda, nosaltres ens convertim, també, en els observadors de nosaltres mateixos segons la imatge que els altres ens en retornen. Però, per tal de fer-ho, hem de ser capaços de posar-nos en el lloc de l'altre i saber veure'ns-hi. Segons Mead (un autor també clàssic de principi de segle), a la percepció que tindrem de nosaltres segons aquestes mirades (les quals construeixen el mi), hi respondrem fent reajustaments, modificacions o canvis segons que ho considerem convenient. Es passa, doncs, d'una concepció substancialitzada del *self* a una **concepció relacional i emergent** d'aquest.

De la mateixa manera que el *self* depèn de la interacció amb els altres, també depèn del context o la situació en la qual té lloc la interacció, i de la forma com els actors negociïn el significat que donaran al context. La definició de la situació i el sentit global donat a la interacció estan estretament lligats. De fet, de la forma com es signifiqui o s'interpreti el context i la interacció, en depèn l'emergència d'un tipus de *self* o un altre.

De tot el que acabem de dir es desprèn una nova conceptualització de la identitat/*self*, que és diferent de les que hem exposat en els punts anteriors. A continuació, veurem de forma sintetitzada quines són les característiques d'aquesta nova conceptualització de la identitat.

- La identitat és considerada com quelcom situat i dependent del context, i alhora com a múltiple, en el sentit que sorgeix en el procés particular d'interacció i de significació del context específic en el qual té lloc aquesta

Lectura recomanada

Per al concepte d'identitat (conformat pel jo i pel mi), que prové de l'orientació de l'interaccionisme simbòlic, hi ha l'obra clàssica del 1932: **George H. Mead. *Espíritu, persona y sociedad*** (Barcelona: Paidós, 1982).

interacció. La identitat, doncs, és sempre **situada** i va canviant segons les situacions en què es manifesta, per tant és **múltiple**.

- La identitat és **emergent** i no preexisteix a les relacions, sinó que sorgeix en el procés local de les interaccions socials concretes i particulars.
- La identitat és **recíproca**, respon en part a les respostes que sobre nosaltres mateixos ens donen els altres. És per mitjà de les interaccions concretes que ens anem definint de manera recíproca.
- La identitat és **negociada** per mitjà dels ajustaments successius que construeixen la intersubjectivitat o significació compartida. Els altres són el meu mirall, però jo no em conformo de forma total amb la imatge que els altres em donen de mi, sinó que l'ajusto a la meua manera de pensar-me a mi mateix, que alhora repercuteix en la interacció amb l'altre.
- Com que sempre venim d'unes interaccions i anem cap a unes altres, la identitat és a la vegada **la causa i el resultat** de la interacció social.

I, finalment, només cal dir que tendim a produir les accions i els comportaments socials que confirmen la identitat social que volem construir i reflectir en els altres.

Des d'aquesta noció de *self*, la comprensió de la vida social no està basada en el coneixement dels principis psicològics vinculats a l'individu, sinó que allò psicològic constitueix el resultat del continu procés de negociació i conflicte entre les persones.

Aquesta concepció del *self* fa impossible la comprensió del nostre jo a partir de la introspecció i la reflexió descontextualitzades i **obliga a reconèixer el rol que els altres tenen en la construcció del jo**. En comptes de considerar els individus com si fossin ells els que estableixen les relacions, a partir de l'interaccionisme simbòlic, cal pensar-los com a manifestacions o productes de les relacions.

5.2. La construcció sociohistòrica de la identitat

A part de la dimensió relacional i emergent de la identitat que proposa l'interaccionisme simbòlic, les aproximacions actuals a la noció d'identitat, com és el cas del socioconstruccionisme, posen un especial èmfasi en la recuperació de la dimensió sociohistòrica del *self*.

En aquest sentit, la **concepció de *self* dominant a Occident**, segons la qual aquest és considerat com a «independent, autosuficient, autònom i separat, amb un nucli interior del qual sorgeix tot, és a dir, amb atributs interns que són interpretats com els motius del comportament individual», és contextualitzada i considerada a la llum del context històric que l'ha fet sorgir.

Aquesta concepció dominant del *self* que caracteritza la mentalitat occidental resulta que és molt útil per a la reproducció del tipus de societat en la qual vivim. Així, aquest *self* està estretament vinculat a la ideologia dominant, la qual fa referència a les idees *d'individualitat, autonomia i llibertat* com a valors centrals. El concepte d'autonomia, per exemple, és útil i imprescindible per a l'exercici de la capacitat d'elecció i de llibertat que, necessàriament, ha de caracteritzar un individu que participi en una societat que funciona a partir d'un procés democràtic. Sense la construcció d'aquesta mena de persones, el procés democràtic com a forma de manteniment de l'ordre, resulta inviable.

Així, doncs, els fenòmens que eren considerats de naturalesa psicològica o comportamental segons una concepció ahistòrica de la persona, i com a fenòmens que tenen el seu origen en la ment o en la mateixa persona, passen a ser considerats com a **construccions situades històricament i emergents en els processos socials**. S'elimina, d'aquesta manera, qualsevol indici de caràcter natural, necessari i universal en la concepció individualista que Occident té de la persona.

Les identitats, doncs, deixen de considerar-se la propietat privada dels individus, per passar a ser construccions socials, proscriutes o prescrites, d'acord amb els interessos polítics de l'ordre social dominant. Per exemple, la construcció de l'heterosexual com a identitat prescrita, pel fet de tenir un paper força útil en la reproducció d'un determinat concepte de família, contrasta amb la idea de l'homosexual o la lesbiana com a identitats que han estat proscriutes a causa de les disfuncions i els canvis amb els quals amenacen l'ordre social establert. Per tant, la definició i els continguts que són associats a les identitats de les persones en cada moment històric sempre compleixen una funció social i ideològica específiques.

D'alguna manera podríem dir que cada època històrica construeix l'individu que més li convé, que qualsevol canvi històric, per a poder estabilitzar-se durant un cert temps, requereix el modelatge de l'individu necessari per a mantenir-lo i reproduir-lo.

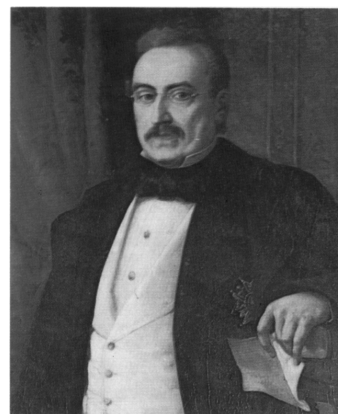
Gergen ha fet un recorregut per la construcció dels diferents models d'identitat que han estat creats en els darrers moments històrics. El **self romàntic** del segle XIX, per exemple, atribuïa a cada individu característiques de profunditat personal: passió, ànima, creativitat i força moral, que anaven acompanyades d'un vocabulari que permetia la formació de relacions fortament compromeses. Quan arriba la visió moderna del món, al principi del segle XX, el vocabulari romàntic comença a veure's com una desviació, a adquirir connotacions negatives, i el **self romàntic** acaba convertit en reducte d'inadaptats.

El **self modern**, en contraposició amb el romàntic, atribueix als individus característiques vinculades a l'habilitat de raonar, per mitjà de les seves creences, opinions i intencions conscients. La raó i l'observació són, des d'aquesta perspectiva, els elements centrals de la naturalesa humana. Aquesta visió, d'altra banda, es fa extensiva als diferents àmbits: les ciències, la forma de governar, els negocis i les relacions personals.

Així, durant molt de temps, la disciplina de la psicologia ha complert, i compleix encara, la funció de contribuir a la construcció d'un **self** convenient per a l'ordre social, funció que compleix utilitzant un conjunt d'**operacions que produeixen i regulen les identitats**. La utilització dels tests psicològics, per exemple, és la tecnologia més clara en aquest sentit: la semblança de la persona al model social d'identitat dominant en la nostra societat, per exemple, pot ser interpretada dins de la psicologia com el fet de tenir un atribut o qualitat inherent a si mateix, que s'anomena intel·ligència, la qual està estretament lligada al model de **self** modern.

Actualment, a les acaballes del segle XX, Gergen fa referència al naixement d'un nou **self**, el **saturat**, que sorgeix de la crisi dels **selfs** romàntic i modern. Aquest és associat a la **condició postmoderna**, i sorgeix dels efectes que l'avenç imparable de les noves tecnologies tenen en les relacions i de la gran varietat de vincles que ens possibiliten les tecnologies, les quals han propiciat el trencament amb les formes de vida que eren habituals i han donat lloc a una intensificació dels intercanvis socials i a noves claus de relació. Tanmateix, segons Gergen, al voltant del **self saturat** no s'ha construït un nou vocabulari que permeti noves comprensions del jo, ni tampoc una identificació de nous atributs, sinó que l'únic impacte és que el mateix concepte d'essència personal és qüestionat. Així, doncs, aquest **self saturat** que resulta del procés d'agonia que pateix el **self** modern des de fa un parell de dècades no sabem en què acabarà però, en tot cas, el resultat final dependrà de l'actuació i dels projectes de cadascú de nosaltres.

I acabem amb una idea de Foucault, que va ser un dels que més va contribuir en la construcció de la idea moderna de **self**, «allò que categoritza l'individu, que li atorga una identitat, li imposa una llei de veritat que ell ha d'admetre i la resta ha de reconèixer en ell; és una forma de poder que fa de l'individu un subjecte, constitueix una forma de dominar-lo».

Bonaventura Carles Aribau per Ramon Martí i Alsina

Lectures recomanades

L'obra de referència pel que fa al tema de la identitat en la societat actual és la següent: **Kenneth Gergen** (1992). *El yo saturado*. Barcelona: Paidós Contextos.

Hi ha unes altres dues obres també força significatives amb relació a la idea de la identitat com a construcció social: **John Shotter** (1984). *Social accountability and selfhood*. Oxford: Blackwell.

John Shotter i Kenneth Gergen (1989). *Texts of identity*. London: Sage.

6. Teoria *queer*

El significat original del mot *queer* als països de parla anglesa fa referència a quelcom estrany, peculiar o il·legítim. *Queer*, a final del segle XIX i principi del XX, es va convertir ràpidament en una paraula pejorativa per a referir-se a les relacions sexuals entre persones del mateix sexe, o per a persones que se sentien atretes per persones del mateix sexe. Es va utilitzar especialment per a referir-se a homes gais efeminats o amb ploma. Durant els anys vuitanta, persones de les comunitats LGTB (lesbianes, gais, transsexuals i bisexuals) van reclamar la paraula *queer* com a terme neutre per a descriure's o bé com una paraula positiva amb la qual identificar-se.

Actualment, *queer* s'utilitza per a referir-se a qualsevol que no sigui heterosexual (que no senti necessàriament atracció pel sexe oposat) o no sigui cisgènere (que segueixi el gènere que li van assignar en néixer).

La teoria *queer* neix als anys noranta a partir dels estudis feministes i de l'activisme LGTB i trenca el binarisme entre el sexe biològic i la identitat de gènere (construïda socialment). Olsen ens ajuda a entendre com construïm el binomi gènere masculí-femení i la relació desigual entre ambdós. L'autora explica que a la nostra societat hem après a pensar en dualismes.

En trobem un exemple en la construcció de les característiques que atribuïm als homes i les dones. Així, utilitzem els termes oposats racional-irracional, objectiu-subjectiu, actiu-passiu, raó-emoció, abstracte-concret per a definir característiques atribuïdes a les dones i als homes.

Si us hi fixeu, els termes que hem posat en primer lloc en el dualisme són els que atribuïm principalment als homes, i els segons, els que atribuïm a les dones. A més, aquests binomis estan jerarquitzats, és a dir, no són en absolut neutrals ideològicament parlant. Els termes atribuïts als homes tenen un valor positiu i es consideren la **norma**; per exemple, en una societat capitalista es considera positiu i **normal** que les persones siguin actives i es considera negatiu i una **desviació de la norma** que siguin passives. Prendre consciència de com construïm socialment el gènere fa palès que aquest no depèn del sexe biològic ni ha de ser-hi coherent.

Teresa de Lauretis va ser la primera a fer referència a la teoria *queer* en una conferència impartida a la Universitat de Califòrnia l'any 1990 defensant la idea que el gènere és una representació, és a dir, una construcció social. La teoria *queer* es basa en les idees de teòrics crítics com Michel Foucault, Jacques Lacan i Jacques Derrida. Des del seu punt de vista, el coneixement és quelcom parcial. Consideren que el coneixement no pot ser mai objectiu ni neutral, perquè està supeditat als sistemes de poder. Per tant, des d'aquesta perspecti-

va, es considera que no hi ha una única veritat sobre qui som. No tenim una identitat fixa i estable, sinó que en tenim diverses, com les que tenen a veure amb la nostra sexualitat, el gènere o la raça, que es construeixen mitjançant les pràctiques socials. Com veieu, aquesta teoria pren moltes idees del socio-construccionisme.

Michel Foucault i Judith Butler han inspirat en gran mesura la teoria *queer*. Foucault, a la *Història de la sexualitat*, proposa que la sexualitat ha estat construïda per diverses formes de coneixement com la religió i la ciència, que han establert el que és normal i acceptable i el que no ho és, és a dir, quines pràctiques socials són **normals** i sanes i quines són anormals i/o patològiques.

Per exemple, fa uns quants anys, l'homosexualitat es considerava una patologia i es pensava que es podia **curar**.

Butler, en la seva obra *El gènere en disputa: feminismo y la subversión de la identidad*, posa de manifest com els conceptes de gènere i sexualitat estan units intrínsecament. L'autora proposa deixar de mirar-los com a identitats fixes per passar a entendre'ls com a actes, és a dir, coses que fem, desenvolupant així el seu concepte de **performativitat**. Butler explica que el gènere no és una identitat natural, essencial i estable, sinó que és quelcom performatiu. Però, què vol dir Butler en dir que el gènere és performatiu? Per a ella, el gènere són les nostres expressions i els nostres comportaments. De la mateixa manera que passa amb la sexualitat, el gènere és el que fas i no el que ets. Per tant, si nosaltres performem la nostra identitat de gènere sobre la base dels discursos hegemònics —fruit de les relacions de poder en una societat determinada— sobre què és ser home i què és ser dona, estem contribuint a reproduir aquestes relacions de poder. Si el gènere i la sexualitat es construeixen en el si de les relacions de poder, no hi pot haver un gènere o una sexualitat més enllà d'aquestes relacions. Butler ens diu que no podem escapar dels discursos i de les relacions de poder, però que podem fer quelcom diferent quan performem el gènere: podem crear disputes i confusió mitjançant la paròdia o representacions alternatives que desafien les expectatives, com per exemple transvestir-nos o comportar-nos de manera diferent de la que s'espera pel fet que si guem homes o dones. Així, en transvestir-nos, posem en relleu la manca de correspondència entre la identitat de gènere i el sexe biològic. La *performance* té el poder de desnaturalitzar l'equivalència que s'ha construït com a natural en la nostra societat.

Com hem vist, la teoria *queer* se centra en una concepció d'una identitat que no és fixa i s'allunya de les creences de la societat sobre com ha de ser una dona o un home. Aquesta teoria proposa trencar amb el binarisme femení/masculí i la correspondència sexe biològic *versus* identitat de gènere per tal de qüestionar la sexualitat i els mandats de gènere dominants que estigmatitzen i discriminen les sexualitats i els gèneres dissidents. Ara imaginem quines implicacions pot tenir aquesta concepció en la criminologia. Per exemple, el sistema juridicopenal parteix del binarisme masculí-femení i la correlació amb el sexe biològic, i sobre la base d'aquesta estructura dissenya la institució penitenciària.

Així doncs, tenim presons per a homes i presons per a dones. Però, què passa quan una persona transsexual arriba a la presó? Hi ha poca recerca i poques publicacions sobre aquesta realitat, però podem trobar algunes experiències.

A Califòrnia hi ha una presó que disposa d'un mòdul —el K6G— creat per a protegir el col·lectiu LGTB de les agressions físiques o sexuals. Al nostre país, l'article 54 de la Llei 17/2015, del 21 de juliol, d'igualtat efectiva d'homes i dones recull que els centres d'execució penal han de tenir programes de tractament específic per a les dones i les persones transsexuals, però no estableix a quin centre han d'anar. Habitualment, a les presons catalanes, les persones transsexuals i transgènere compleixen la condemna a la presó destinada al col·lectiu del sexe que les identifica en el seu DNI. Aquesta norma les posa sovint en una situació de vulnerabilitat davant les agressions sexuals i no es reconeix ni es respecta la seva elecció d'identitat de gènere. Tanmateix, si una persona és *trans* i en el seu DNI no és reconeguda com a tal, des de la presó poden iniciar/continuar els tràmits per a aconseguir el reconeixement legal. Els col·lectius LGTB estan fent pressió plantejant la necessitat de revisar les lleis i els protocols per tal de defensar els drets de les persones LGTB en el sistema jurídicopenal i que no quedin excloses o recloses en espais residuals.

Font: Imatge extreta del llibre: Barker, M.; Scheele, J. (2016). *Queer. Una historia gráfica*. Tenerife: Melusina.

7. Interseccionalitat

Durant els anys seixanta i setanta del segle XX, les feministes negres van criticar el moviment per a la defensa dels drets civils i el moviment feminista considerant que ambdós ignoraven la raça. Aquest grup volia fer visible la disparitat d'experiències i vivències d'opressió que anaven més enllà del gènere com a categoria social que configura identitats. És a dir, van qüestionar la categoria dona com a característica definitòria de la identitat.

Per exemple, penseu que és el mateix viure una situació de violència de gènere sent una dona autòctona, de classe mitjana i amb suport de la xarxa social pròxima que sent dona immigrant, sense xarxa social més enllà de la que depèn de la parella que l'agredeix i amb dificultats per a trobar feina perquè viu il·legalment al país?

Les feministes negres van posar en relleu que ens configuren diverses identitats que donen lloc a diferents opressions. Amb la seva reivindicació, aquestes dones van establir les bases del pensament *queer* i de la interseccionalitat.

La interseccionalitat és un marc crític, teòric i analític que posa en relleu que les identitats múltiples com la raça, el gènere, l'orientació sexual, la discapacitat i la classe social, viscudes com a experiència individual en l'àmbit microsòcial, s'entrellacen en sistemes de privilegi i opressió que en l'àmbit macrosòcial prenen la forma del racisme, el sexisme, l'heterosexisme i el classisme (Collins, 1991; Crenshaw, 1991).

Com diu Collins, la interseccionalitat suposa un desplaçament radical del pensament d'eix únic, en què la raça o el gènere es prenen com a categories rellevants en la identitat, en una perspectiva matricial en la qual conflueixen i s'entrellacen diverses identitats i desigualtats. D'aquesta manera, la interseccionalitat desafia el pensament convencional i convida a posar el focus en el privilegi i en l'estructura social.

Recordeu quan al principi del mòdul plantejàvem el debat sobre si allò psicològic i allò social es podien separar? Des de la perspectiva interseccional, la resposta és que no. En problematitzar la visió convencional de la identitat social, la interseccionalitat exposa que aquesta identitat no és unidimensional ni independent, sinó multidimensional. Aquestes identitats socials, com ara la raça, el gènere o la classe social, entre d'altres, no es poden afegir o treure ni tampoc es poden separar perquè es donen entrelaçades formant part d'una mateixa realitat. Així, la dona immigrant, sense papers i sense xarxa social propera viu diverses opressions vinculades a les seves identitats de gènere i nacionalitat (i potser també de raça) que la fan encara més vulnerable en la situació de violència de gènere en la qual es troba.

Font: Imatge extreta del llibre: Barker, M.; Scheele, J. (2016). *Queer. Una historia gráfica*. Tenerife: Melusina.

Per exemple, moltes dones que viuen il·legalment al país no denuncien la violència que estan patint per por de ser deportades elles i les respectives parelles. D'altra banda, les qui posen la denúncia es troben sovint amb dificultats per entendre i seguir el procés judicial que s'engega. Imagineu si ja és prou complicat el llenguatge jurídic per a algú que parla la mateixa llengua, en quina situació es troba una dona que parla un altre idioma? Tanmateix, si les dones no tenen amistosats i/o família a prop que els doni suport, encarar la situació i buscar una solució es fa encara més difícil.

En aquesta línia, Purdie-Vaughns va introduir el concepte d'invisibilitat interseccional, que fa referència a la dificultat o al fracàs de reconèixer les múltiples identitats subordinades i/o estigmatitzades en les persones. Aquesta invisibilitat té implicacions en la intervenció política i la justícia social, ja que no és possible desenvolupar polítiques d'intervenció per a resoldre problemàtiques que no hem detectat prèviament. Un altre exemple d'aquesta situació la trobem en els resultats d'algunes recerques qualitatives que entrevisten dones empresonades que exposen com abans de delinquir han viscut situacions de diversos tipus de violència (domèstica, de gènere, sexual, etc.). En el moment en què aquestes dones entren a complir condemna en una institució penitenciària, aquesta característica queda invisibilitzada i passen a ser considerades només delinqüents. No reconèixer les múltiples identitats que les configuren fa impossible el disseny de polítiques d'intervenció que puguin respondre a les necessitats que aquestes dones plantegen i, per tant, elaborar programes d'intervenció sobre la delinqüència femenina que resultin eficaços.

Resum

Aquest mòdul fa un recorregut teòric per les principals perspectives que s'han dedicat a l'estudi de la identitat, des de les més individualistes, que posen el centre d'explicació dintre de l'individu, passant per les més socials, que consideren que l'origen de la identitat és fora de l'individu, en la societat, fins a acabar en la perspectiva psicosocial, centrada en una explicació dialèctica que parteix de la idea que l'individu i la societat es van conformant mútuament.

Dintre de les teories més individualistes, hi ha la biologicista, que és la més determinista i que considera que la identitat té la seva base en aspectes innats que es troben en la biologia de cadascú, la qual té un fort impacte en la societat on vivim; la fenomenològica, que posa el centre d'atenció en l'estudi de la consciència i en l'experiència subjectiva que tenim del si mateix, i, finalment, la psicoanalítica, que posa l'èmfasi en l'anàlisi de la història relacional de la persona.

Pel que fa a les teories més socials, s'ha exposat la teoria de la categorització social de Tajfel, juntament amb les nocions d'estereotip, prejudici i discriminació, d'una banda, i de l'altra, la teoria dramàtica de Goffman, que se serveix de les nocions de rol i d'estatus per a assenyalar la dimensió estructural de la identitat.

Tot aquest recorregut acaba en una nova perspectiva psicosocial de la identitat, centrada en la dimensió simbòlica, històrica i construïda de la identitat, la qual recull alguns elements teòrics de l'interaccionisme simbòlic. Algunes de les teories dins d'aquesta perspectiva són la teoria *queer* i la interseccionalitat.

Bibliografia

Amelang, J. S. i Nash, M.(Ed.). (1990). *Historia y género. Las mujeres en la Europa moderna y contemporánea*. València: Alfons el Magnànim.

Barker, Meg-John & Scheele, Julia (2017). *Queer. Una historia gráfica*. Tenerife: Melusina.

Bowleg, L. (2017). «Intersectionality: An Underutilized but Essential Theoretical Framework for Social Psychology». A: B. Gough (ed.). *The Palgrave Handbook of Critical Social Psychology*. DOI 10.1057/978-1-137-51018-1_25.

Butler, Judith (1999). *El género en disputa*. Barcelona: Paidós.

Foucault, Michel (1977). *Historia de la sexualidad. La voluntad del saber*. Madrid: Siglo XXI. 1991.

Gergen, K. (1992). *El yo saturado*. Barcelona: Paidós.

Goffman, E. (1959). *La presentación de la persona en la vida cotidiana*. Buenos Aires: Amorrortu.

Mead, G. H. (1982). *Espíritu, persona y sociedad*. Barcelona: Paidós.

Tajfel, H. (1981). *Grupos humanos y categorías sociales*. Barcelona: Herder.

Turner, J. C. (1990). *Redescubrir el grupo social*. Madrid: Morata.

